

Notat

Fra: Miljødirektoratet
Til: Klima- og miljødepartementet
Dato: 02.10.2023

Oppdrag 8 - Vurderinger av gjeldende norsk naturmangfoldpolitikk opp mot den nye naturavtalen

Deloppdrag 3 – Status for Norges bidrag i dag

Deloppdrag 5 – Aktuelle tiltak og virkemidler for å nå målene

Deloppdrag 6 – Norges potensial for å bidra til den nye naturavtalen

Innhold

Innhold	2
1 Innledning og bakgrunn	3
2 Oppdraget	5
Oppdragsbrevet	5
Miljødirektoratets avgrensning av oppdraget	7
3 Metode	9
Deltakere og organisering	10
Vurderinger av målene	10
Vurderingsskjemaene, vedlegg og "leseveiledning"	11
4 Status for Norges bidrag til de globale målene (deloppdrag 3)	13
Tiltak og virkemidler	14
Måling av progresjon og effekt	14
Vurdering av situasjonen i 2030 uten nye tiltak og virkemidler	14
5 Aktuelle tiltak og virkemidler for nasjonale bidrag til å nå globale mål (deloppdrag 5)	16
Positive (og negative) virkninger av tiltak på klima og klimatilpasning	35
6 Norges potensial for å bidra til den nye naturavtalen (deloppdrag 6)	35
Vedlegg	39

1 Innledning og bakgrunn

Kunming-Montreals globale rammeverk for naturmangfold, heretter kalt naturavtalen, ble vedtatt i Montreal i Canada den 19. desember 2022, på det 15. partsmøtet under Forente Nasjoner (FN) konvensjon om biologisk mangfold (COP15 i Biomangfoldkonvensjonen / the Convention of Biological Diversity).

Naturavtalen har som mål å stoppe og reversere tapet av natur og økosystemer. Den setter globale mål for å bevare naturen, oppnå bærekraftig forvaltning og bruk, og bekjempe årsakene til nedbygging og forringelse av økosystemer. Den skal også sikre en rimelig og rettferdig fordeling av fordelene som følger av utnyttelsen av genetiske ressurser. Avtalen inneholder fire overordnede mål for 2050 og 23 handlingsrettede mål for 2030, og er tilgjengelig på konvensjonens nettsider¹ samt i norsk oversettelse². Den nye naturavtalen skal følges opp nasjonalt i alle partslandene til konvensjonen og vil være et viktig verktøy for å stanse tapet av natur globalt.

Partsmøtet godkjente også en rekke relaterte vedtak om gjennomføring av naturavtalen, inkludert om planlegging, overvåking, rapportering og gjennomgang, ressursmobilisering og støtte til nasjoner på kapasitetsbygging til å oppfylle forpliktelsene.³ Gjennom vedtak 15/6⁴ fra det 15. partsmøtet forplikter landene seg til å revidere eller oppdatere sine nasjonale biodiversitetsstrategier og handlingsplaner (NBSAPs) i overensstemmelse med den nye naturavtalen. Slike handlingsplaner eller strategier er landenes hovedredskap for gjennomføring av rammeverket. Hvert enkelt land forventes å sende inn sin NBSAP i et standardisert format til CBD-sekretariatet innen det 16. partsmøtet (COP16), som avholdes i oktober 2024. Disse skal inngå i en analyse som skal presenteres på COP16. Denne analysen vil være et svært viktig element i å kunne vurdere om landenes samlede planer for gjennomføring vil utgjøre et tilstrekkelig bidrag for å oppnå ambisjonsnivået i det globale rammeverket. Dette betyr sannsynligvis at alle landene i praksis bør ha sendt inn sine handlingsplaner rundt midten av august 2024, for at sekretariatet skal nå å gjøre denne analysen og følge reglene med publisering av alle sakspapirer 6 uker før partsmøtet.

For å følge opp dette vil regjeringen legge frem en stortingsmelding med en ny nasjonal handlingsplan for natur. Miljødirektoratet fikk i slutten av mars 2023 i oppdrag, sammen med andre berørte direktorater og underliggende virksomheter, å levere faggrunnlaget til arbeidet med en ny stortingsmelding om naturmangfold.

I forkant av CBD COP15 i Montreal i desember 2022 gjorde FN en av sine jevnlige gjennomganger av naturmangfold, i den femte utgaven av Global Biodiversity Outlook⁵ (GBO-5). Disse rapportene oppsummerer den globale statusen til biologisk mangfold og analyserer tiltakene som gjøres

---

¹ [15/4. Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework \(cbd.int\)](https://www.cbd.int/framework)

² [Naturavtalen i norsk oversettelse - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)

³ [Related Decisions \(cbd.int\)](https://www.cbd.int/decisions)

⁴ [15/6. Mechanisms for planning, monitoring, reporting and review \(cbd.int\)](https://www.cbd.int/decisions)

⁵ [Global Biodiversity Outlook 5 | Convention on Biological Diversity \(cbd.int\)](https://www.cbd.int/gbo)

globalt for å sikre at biologisk mangfold bevares og brukes bærekraftig. GBO-5 baserer seg på statusrapportene som alle partslandene i CBD sendte inn i 2018. Kort oppsummert sier den at *ingen* av de 20 naturmangfold-målene i CBDs forrige globale rammeverk (de såkalte Aichi-målene⁶) ble nådd fullt og helt.

FNs vurdering av oppnåelse av Aichi-målene fant at noe av hovedgrunnen til at landene ikke lyktes, er at de globale målene ikke ble godt nok konkretisert, tilpasset og nedfelt i nasjonale handlingsplaner for biologisk mangfold. I de fleste tilfeller ble målene ikke tilpasset den nasjonale konteksten, og de ble derfor for utydelige, ikke helt relevante, ikke realistiske, eller de ble utarbeidet uten den nødvendige tverrsektorielle deltakelsen og uten nødvendig politisk støtte.

For å lykkes med å nå de nye globale målene i naturavtalen, er det derfor helt essensielt å legge innsats i konkretisering av de globale forpliktelsene til gode nasjonale mål, som er utarbeidet med bred deltakelse og som har politisk støtte og midler til gjennomføring. GBO-5 viser også tydelig at det er nødvendig å fokusere i enda større grad både på direkte og indirekte drivere for tap av biologisk mangfold gjennom større samhandling mellom myndighetsdepartementer, lokal forvaltning, økonomiske sektorer og med samfunnet generelt. I tillegg er det viktig at landene får til bedre overvåking av fremgang og utfordringer, og bedre rapportering av resultater. En av hovedforskjellene mellom de tidligere Aichi-målene og det nye rammeverket er det sterkt økte fokuset på ansvar og åpenhet. Dette skal støttes av effektive mekanismer for gjennomføring gjennom et felles avtalt synkronisert og syklisk system for overvåking, rapportering og vurdering som alle land plikter å overholde. Norge har lenge vært en sterk pådriver i arbeidet med dette nye systemet for gjennomføring, som er inspirert av Parisavtalen.

Naturavtalen oppfordrer til bred involvering fra hele samfunnet i landenes arbeid med å nå de globale målene. Klima- og miljødepartementet gjennomførte våren 2023 et møte der organisasjoner og privatpersoner kunne gi innspill om oppfølging av naturavtalen og den varslede stortingsmeldingen⁷. I tillegg har sivilsamfunnet utgitt en rapport med anbefalinger og tiltak for gjennomføring⁸, og advokatfirmaet Holth og Winge har publisert en juridisk utredning om naturavtalens betydning for norsk rett⁹.

---

⁶ [Aichi Biodiversity Targets \(cbd.int\)](https://www.cbd.int/targets/)

⁷ [Åpent innspillsmøte om naturavtalen - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no/no/tema/natur/naturavtalen/2023/innspillsmote-om-naturavtalen)

⁸ [For-naturen_web.pdf \(sabima.wpenginepowered.com\)](https://www.sabima.wpenginepowered.com/for-naturen_web.pdf)

⁹ [juridisk-utredning-naturavtalen-holth-winge.pdf \(holthogwinge.no\)](https://www.holthogwinge.no/juridisk-utredning-naturavtalen-holth-winge.pdf)

2 Oppdraget

Oppdragsbrevet

Oppdragsbrevet fra Klima- og miljødepartementet til Miljødirektoratet, 29. mars 2023:

Nærmere spesifisering av oppdrag nr. 8 i tildelingsbrev for 2023

Klima- og miljødepartementet viser til oppdrag nr. 8 i tildelingsbrev for 2023, som lyder som følger: «Levere vurderinger av gjeldende norsk naturmangfoldpolitikk opp mot nye globale mål for natur som vedtas under konvensjonen om biologisk mangfold (CoP15). Direktoratet bes også om å redegjøre for status for gjennomføring av gjeldende handlingsplan». Departementet ønsker ved dette brevet å gi nærmere spesifisering av oppdraget.

Klima- og miljødepartementet ser behov for at oppdraget deles opp i flere deloppdrag. En nærmere beskrivelse av de ulike deloppdragene følger nedenfor. Klima- og miljødepartementet har avklart med øvrige relevante departementer at deres direktorater skal bidra inn i arbeidet. Miljødirektoratet bes derfor involvere aktuelle direktorater og andre underliggende virksomheter der det er relevant. Miljødirektoratet bør i sin kontakt med de andre direktoratene opplyse om at oppdraget er avklart med overordnet departement. KLD legger til grunn at oppdragene avgrenses slik at de kan gjennomføres innen gitte frister.

Oversikt over deloppdrag:

1. En enkel og oppdatert sammenstilling om tilstanden til norske økosystem, med blant annet naturtyper og arter. Vi ber Miljødirektoratet lage en sammenstilling for hvert av de ulike økosystemene. Sammenstillingen lages ut fra eksisterende kunnskap, og leveres i tekstlig format, og gjerne med illustrasjoner/figurer/tabeller. Det er allerede gitt et eget oppdrag om utarbeiding av kunnskapsgrunnlag for økosystemet skog, og det legges til grunn at det derfor ikke er behov for å utarbeide en ny sammenstilling for skog. Frist: 1. september (rev.).
2. En kortfattet og skjematisk oversikt over sammenhengene mellom Aichi-målene, våre nasjonale klima- og miljømål, andre relevante samfunns mål som for eksempel innen bærekraftig forvaltning og rettferdig godefordeling, og de nye globale målene for naturmangfold (et «målspeil»), der grad av samsvar mellom de ulike målene fremkommer. Med de nye globale målene menes både de fire overordnede målene mot 2050 og de 23 handlingsmålene mot 2030. Det må tydelig fremkomme dersom det er noen av de nye målene som ikke dekkes opp gjennom gjeldende nasjonale mål og/eller det ikke har vært tema for tidligere globale mål. Frist: 15. august (rev.).
3. En oversikt over status for Norges bidrag i dag til hvert av de 23 nye handlingsmålene og de fire overordnede målene. Status skal vurderes opp mot de globale målene. Fremstillingen over status er i utgangspunktet tenkt i form av et faktaark som kort sammenstiller de viktigste elementene, som blant annet bruk av virkemidler i dag. Teksten skal være deskriptiv. Frist: 1. september.

4. *I tilknytning til deloppdrag 3, ber departementet også om at direktoratet gjør nærmere vurderinger av hvilke av våre nasjonale indikatorer, som blant annet eksisterende indikatorer Norge bruker ved annen internasjonal rapportering på bærekraftsmålene osv., som kan benyttes under de ulike målene, og av om det er noen mål hvor vi per i dag ikke har nasjonale indikatorer i det hele tatt eller som ikke i tilstrekkelig grad dekker målet. De fastsatte hovedindikatorene fra CBD skal brukes i rapportering til CBD. Direktoratet bes vurdere om disse kan tas i bruk i norsk forvaltning direkte eller om disse medfører behov for endringer i innsamling av data. Direktoratet bes også vurdere om det er foreslåtte komponent- eller komplementærindikatorer fra CBD som bør brukes i norsk rapportering. Direktoratet bør også vurdere eksisterende norsk statistikk, overvåking og kartlegging som kan være hensiktsmessige å bruke i Norges handlingsplan. Frist: 2. oktober.*
5. *Med utgangspunkt i leveransen på deloppdrag nr. 3, gjennomgå aktuelle tiltak og virkemidler for nasjonale bidrag til å nå de globale målene i Kunming-Montreal-rammeverket. Gjennomgangen skal omfatte både eksisterende virkemidler, planlagt virkemiddelbruk og ev. nye virkemidler som ikke fanges opp av allerede igangsatte prosesser. Det må tydelig framgå om det er mål hvor det ikke er virkemidler eller der det er svake virkemidler. I den grad det er mulig skal kostnader (lav, middels, høy) ved tiltakene samt øvrige positive og negative virkninger beskrives, inkludert virkninger for klima og klimatilpasning. Det skal vurderes virkemidler og tiltak i alle sektorer. I vurderingen bes direktoratet kommentere på hvor lang tid det vil ta før virkningen av de ulike tiltakene og virkemidlene er forventet å gi effekt sett i lys av de ulike målsetningene mot 2030 og 2050. Frist: 2. oktober.*
6. *En vurdering av temaer på tvers av og innenfor de enkelte mål der Norge har potensial til å bidra mye, versus områder hvor vi har mindre potensiale eller særlige problemstillinger som gjør norske bidrag mer utfordrende. Vurderingen skal gjøres på bakgrunn av leveransene på deloppdrag nr. 3 og 5. Frist: 2. oktober.*

Oppdragene omfatter norske land- og havområder, inkludert Svalbard og Jan Mayen. Der det er relevant skal Norges internasjonale arbeid inngå. I tillegg ber Klima- og miljødepartementet Miljødirektoratet om å sørge for å ha god informasjon om det nye globale rammeverket tilgjengelig på sine nettsider.

Dette notatet er en oppsummering av leveransene på deloppdrag 3 (der deler av besvarelsen ble levert 1. september), deloppdrag 5 og deloppdrag 6.

Leveransene på disse må ses i sammenheng med leveransene på de tre andre deloppdragene i oppdraget: deloppdrag 1 (levert 28. august), deloppdrag 2 (levert 16. august) og deloppdrag 4 (leveres 2. oktober).

De fulle besvarelsene på alle de ulike deloppdragene oversendes KLD i separate dokumenter. Dette notatet beskriver metode, sammenstiller noen av innspillene fra direktorater og underliggende virksomheter, og drøfter noen av hovedfunnene.

Miljødirektoratets avgrensning av oppdraget

Vurderinger av gjeldende norsk naturmangfoldpolitikk opp mot den nye naturavtalen krever en omfattende prosess med bred involvering av berørte sektorer, ulike forvaltningsnivå og fagmiljø. Arbeidet omfatter alle norske økosystemer og arter. Oppdraget er svært omfattende, fordrer bred tverrsektoriell involvering og skal gjøres på veldig kort tid. Det betyr at god avgrensning og tydelig prioritering har vært nødvendig underveis. Det er viktig å merke seg at direktoratene og institusjonene som deltok i arbeidet har forskjellige utgangspunkt for å vurdere tiltak og virkemidler for naturbevaring og samfunnsnyttene av disse.

I oppdragsteksten til deloppdrag 3 er vi bedt om å gi "En oversikt over status for Norges bidrag i dag til hvert av de 23 nye handlingsmålene og de fire overordnede målene". De fire overordnede målene frem mot 2050 er langsiktige og utgjør en utdyping av 2050-visjonen for naturmangfold. Innholdet i de overordnede målene kan beskrives som aggregerte resultater av den samlede innsatsen på de 23 handlingsmålene over tid. Formuleringene er følgelig mer overordnede og lar seg vanskelig knytte til enkelttiltak. Det er derfor ikke gjort en egen, selvstendig vurdering av status for Norges bidrag i dag til hvert av de fire overordnede målene, da dette risikerer å bli en hovedsakelig retorisk øvelse av liten praktisk verdi. Hovedmålene vil likevel være en viktig prinsipiell rettesnor for arbeidet med å omsette handlingsmålene i praksis, gjennomføre rammeverket og å stanse og reversere tapet av natur.

I oppdragsteksten til deloppdrag 5 er vi bedt om å «I den grad det er mulig skal kostnader (lav, middels, høy) ved tiltakene samt øvrige positive og negative virkninger beskrives, inkludert virkninger for klima og klimatilpasning». Naturavtalens globale mål er foreløpig lite konkrete og lite målbare. På grunn av dette har det etter vår vurdering ikke vært mulig å levere konsistente vurderinger i tråd med detaljeringsnivået som er skissert i deloppdrag 5. Utredningsinstruksens systematikk er dermed ikke lagt til grunn for besvarelsen. Dette innebærer videre at ulike tiltak og virkemidler i svært liten grad kan vurderes opp mot hverandre og at det foreløpig ikke er mulig å vurdere grad av måloppnåelse for de ulike målene. Den kommende stortingsmeldingen om naturmangfold skal angi hvordan det nye rammeverket skal gjennomføres i Norge og vil bidra til konkretisering av de globale målene.

Dette oppdraget er ikke en veileder eller en utredning som presenterer en meny av aktuelle tiltak og virkemidler, men det peker på eksisterende, planlagte og nye tiltak og virkemidler som kan vurderes for å nå de globale målene i naturavtalen. Det var lite egnet for formålet å be deltakerne om innspill på en måte som kan telles, måles, skaleres, for eksempel etter en skala eller kategorier. Dette ville krevd en sterk felles forståelse av nivåene på skalaen og av virkeligheten for å få svar som kan gi mening både isolert og sammenstilt på tvers av deltakere. Dette lot seg ikke gjøre innenfor oppdragets ramme og besvarelsene er derfor deskriptive innspill.

Sektorene/institusjonene besluttet selv hvilke mål de anså som relevant å vurdere. Vi ser imidlertid at det ville vært nyttig å få vurderinger fra flere av sektorene på enkelte mål. Når det gjelder mål 14 for eksempel, som innebærer å integrere naturhensyn i alle sektorer, har vi kun mottatt tre vurderingsskjema. Mange ga uttrykk for at deres bidrag ble begrenset av den korte tiden tilgjengelig. Leveransene må derfor betraktes som et bidrag med ikke uttømmende

momenter i arbeidet med å lage en ny nasjonal handlingsplan for gjennomføring av den nye naturavtalen. Spørsmålene er store, og en fullstendig besvarelse ville kreve en mer omfattende prosess med bredere inkludering av fagmiljøene i Miljødirektoratet og sektorene.

Det inngikk ikke i oppdraget å sikre at vurderingene fra de ulike direktoratene og institusjonene er omforente. Innspillene fra alle involverte på deloppdrag 3, 5 og 6 gjengis i sin helhet i vedlagt tabell (vedlegg 1-23). I dette notatet har vi hentet innspill fra vurderingene som kan være noe forkortet, men ikke endret innholdsmessig.

Vi har fått flere forespørsler om deltakelse fra kommunesektoren i oppdraget. Flere av direktoratene og institusjonene har også etterspurt dette i dialogen med oss og delvis i sine innspill. Involvering av kommunesektoren inngikk ikke i oppdragets mandat. Vi inviterte Kommunal- og distriktsdepartementet (KDD), men de hadde ikke kapasitet til å bidra innen fristen. Vi mener det er svært viktig at innspill fra kommunene tas med inn i det videre arbeidet med norsk oppfølging, fordi kommunene har en stor rolle i forvaltningen av naturmangfold. 83 prosent av alt areal på land forvaltes gjennom plan- og bygningsloven.

For mål som omhandler finansielle spørsmål mener vi også at det vil være hensiktsmessig å involvere andre aktører som også har en viktig rolle i gjennomføringen, for eksempel innen privat næringsliv, finanssektoren og lignende.

Sammenheng med andre relevante oppdrag

Miljødirektoratet er i gang med eller har utført en rekke andre oppdrag for KLD i 2023 og tidligere som er relevante for denne leveransen. Gitt den korte tidslinjen er elementer fra disse ikke systematisk tatt inn, men det er referert til flere av dem i vurderingsarkene. Listen under kan være nyttig for videre lesning.

- EVAPLAN: et tverrfaglig evalueringsprosjekt av plan- og bygningsloven som ble gjennomført i perioden 2014-2018. Prosjektet så på hvordan plandelen i plan- og bygningsloven har fungert og fungerer i praksis. Det ble også sett på hvordan loven fungerer som redskap for å møte dagens klima- og miljøutfordringer. Miljødirektoratet og Riksantikvaren leverte i november 2022 et notat om vurderinger og anbefalinger knyttet til EVAPLAN.
- Leveranse jf. styringsparameter 9-1 i tildelingsbrev for 2023 fra KLD om å presentere et førstegenerasjons naturregnskap basert på eksisterende og lett tilgjengelig kunnskap om naturarealer og tilstand. Levert juni 2023.
- Oppdrag om "Faglig råd om verneområder for CBD post-2020", som inneholdt tverrsektoriell vurdering av andre effektive arealbaserte bevaringstiltak (Other Effective area-based Conservation Measures, OECM) for terrestrisk og marint areal, levert hhv. 2020 og 2019.
- Oppdrag om å "gjennomgå og vurdere praksis for rapportering av Norges bidrag til å oppfylle de internasjonale målene om bevaring av viktige områder for marin natur", som gir en faglig vurdering av hvordan arealbaserte reguleringer kan møte kriteriene for OECM, leveres høsten 2023

- Oppdrag om å "levere en vurdering av innholdet i EUs utkast til naturrestaureringslov, og eventuelle læringspunkter som kan være aktuelle å dra nytte av i norsk naturforvaltning" iht. tildelingsbrev for 2023 fra KLD. Levert september 2023.
- Oppdrag om å "levere en vurdering av elementer som er relevante for Norge i Naturpanelet (Ipbes) sin rapport om verdier og verdsetting og gi forslag til anbefalinger som kan følges opp i norsk forvaltning" iht. tildelingsbrev for 2023 fra KLD. Levert juni 2023.
- Oppdrag om å "vurdere konsekvenser av foreslåtte globale mål om arealbruk for Norge", som inneholdt faglige vurderinger av foreslåtte formuleringer i det nye globale rammeverket om at naturområdene skal øke i omfang. Levert mai 2021.
- Oppdrag 90 om å "utrede ulike tiltak og virkemidler som er relevante for å opprettholde og forbedre økologisk tilstand i skog", samt oppdrag 91 om å "utarbeide felles kunnskapsgrunnlag om økologisk tilstand i norsk skog". Levert september 2023.
- Rapporten "Klimatiltak i Norge mot 2030", som analyserer ulike tiltak som kan kutte utslipp av klimagasser og mulige virkemidler som kan utløse utslippsreduksjoner. Lansert i juni 2023.
- Tiltaksanalyse for skog- og arealbrukssektoren (LULUCF), om hvordan Norge kan redusere klimautslipp fra arealbruksendringer innen 2030. M-2493. Publisert i 2023.

3 Metode

Miljødirektoratet har avgrenset deloppdragene slik at de kan gjennomføres mest mulig effektivt og innen de gitte fristene.

Deloppdrag 1, 2 og 4 om hhv. hovedøkosystemer og økologisk tilstand, norske klima- og miljømål og målene i naturavtalen, og indikatorer for naturmangfold internasjonalt og nasjonalt, er gjennomført i Miljødirektoratet. Deler av kunnskapsgrunnlaget i deloppdrag 1 er innhentet fra Havforskningsinstituttet, Norsk institutt for naturforskning og Norsk institutt for vannforskning.

Som spesifisert i oppdragsteksten har KLD allerede gitt Miljødirektoratet et eget oppdrag om utarbeiding av kunnskapsgrunnlag for økosystemet skog, og det legges til grunn at det derfor ikke er behov for å utarbeide en ny sammenstilling for skog. Hovedøkosystemet skog inngår derfor ikke i besvarelsen i deloppdrag 1 om sammenstilling av tilstanden til norske økosystem.

Deloppdrag 3, 5 og 6 er gjennomført med bidrag fra en rekke sektorer, institusjoner og ulike fagseksjoner i Miljødirektoratet. Som forvaltningsmyndighet og/eller fagmiljø for sine (ansvars)områder, har sektorene og institusjonene mye nyttig informasjon å bidra med om status i dag, måloppnåelse for dagens tiltak og virkemidler, og potensialet for norsk bidrag framover.

Deltakere og organisering

Ei kjernegruppe på tre personer i Miljødirektoratet planla og koordinerte gjennomføringen av oppdraget. De fleste seksjonene i Miljødirektoratet var involvert, og vi hadde en intern arbeidsgruppe for å samordne og sikre omforente innspillene for alle målene. Vi opprettet også en arbeidsgruppe for direktoratene, for felles informasjonsutveksling og avklaringer.

18 direktorater og institusjoner har deltatt i oppdraget (se tabell 1); Direktoratet for mineralforvaltning, Fiskeridirektoratet, Forsvarsbygg, Jernbanedirektoratet, Kartverket, Landbruksdirektoratet, Mattilsynet, Miljødirektoratet, Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE), Norsk institutt for bioøkonomi (Nibio), Norad, Norges geologiske undersøkelse (NGU), Oljedirektoratet, Polarinstituttet, Riksantikvaren, Statens vegvesen inkludert Nye Veier og Statistisk sentralbyrå (SSB).

Vi inviterte i tillegg Kommunal- og distriktsdepartementet (KDD), Bane NOR og Veterinærinstituttet. KDD hadde ikke kapasitet til å bidra innen fristen, Bane NOR svarte ikke på henvendelsene og Veterinærinstituttet avsto fra å gi innspill grunnet vurderinger om eget ansvarsområde opp mot de nye målene.

Ledernivået hos deltakerne i oppdraget fikk tidlig varsel om involvering, behov for lederforankring på ulike etapper i prosessen og tidsløp for gjennomføringen. Kort tid etter at Miljødirektoratet mottok endelig oppdragstekst fra KLD ble det holdt oppstartsmøter internt og for direktoratsgruppa, for å forklare kontekst, metode, tidslinje og hvordan vi ønsket å få innspill. Rundt 200 personer deltok i de to arbeidsgruppene - i tillegg deltok mange flere gjennom sektorenes bidrag inn i arbeidet. Kjernegruppa fulgte opp med mye dialog og tilrettelegging underveis, blant annet med flere bilaterale møter om uklarheter og spørsmål det var behov for å diskutere.

Vurderinger av målene

På forhånd ble ledernivået hos alle involverte direktorater bedt om å avklare hvilke av målene de ville gi innspill til. Alle i direktoratsgruppa svarte på vegne av egen sektor. Jernbanedirektoratet har presisert at de har rapportert utfra eget forvaltningsnivå og ansvarsområde, som innebærer at jernbanesektoren ikke er representert med svar fra operativt nivå. Som sektorovergripende myndighet på miljøområdet, har Miljødirektoratet i tillegg gjort noen vurderinger som omfatter øvrige sektorer, og på overordnet nivå.

Bidragene skulle gi grunnlag for å svare på deloppdrag 3, 5 og 6, samtidig som omfanget av oppgaven måtte være tilpasset den tilgjengelige tiden. Vi har forsøkt å innhente informasjon fra respondentene på en slik måte at vi skulle få svar på de samme spørsmålene fra alle, og at svarene så langt mulig skulle kunne sammenlignes. Dette gjorde vi gjennom å lage vurderingsskjema med et sett av faste spørsmål. Direktoratene/institusjonene og de ulike delene av Miljødirektoratet ga innspill i form av å fylle ut disse vurderingsskjemaene. Respondentene fylte ut ett skjema for hvert mål de skulle gi innspill til. Alle respondenter ble bedt om å sørge for nødvendige lederavklaringer av innspillene før oversending av besvarelsene til kjernegruppa.

Vi sendte med hjelpetekster til de enkelte spørsmålene i vurderingsskjemaene for å forklare mer utfyllende hva vi ønsket svar på. Utformingen av spørsmål og hjelpetekster i vurderingsskjemaene var grundig, ble testet av flere for å se hvordan de fungerte og forbedret på forhånd. Det ble likevel behov for å oppklare enkelte av hjelpetekstene underveis i innspillsrunden. Slike oppklaringer ble delt med alle respondentene fortløpende, for å gi best mulige forutsetninger for sammenlignbare besvarelser. Det er likevel uunngåelig at ulike respondenter har tolket spørsmål på ulike måter og kanskje særlig reflekteres dette i vurderinger rundt ambisjonsnivå for tiltak og virkemidler for å oppnå målet.

Videre oppfordret vi direktoratene og institusjonene til å gjøre sine vurderinger og fremme sine forslag til tiltak og virkemidler uavhengig av dagens budsjetter, ressurser og forvaltningsstruktur. Vi ba om at fokus skulle være *hva som må til for å nå de nye globale målene*, og herunder også hvilke forutsetninger som må på plass for å få gjennomført tiltakene og virkemiddelbruken. Dette er i tråd med den internasjonale enigheten, som blant annet er etablert gjennom Naturpanelets globale rapport fra 2019, om at det er nødvendig med gjennomgripende samfunnsendringer for å takle naturkrisen – heller enn bare å gjøre mer av det samme vi har gjort før. Flere respondenter fulgte oppfordringen og sendte innovative innspill. Noen av respondentene presiserte at forslagene til nye tiltak og virkemidler ikke er gjeldende politikk, men at det er forslag som bør vurderes i videre prosess dersom en skal kunne nå målene i naturavtalen.

Når det gjelder vurderinger av skogbruk fra Miljødirektoratets side, viste vi i vurderingsskjemaene til at Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet var i gang med å utarbeide et felles kunnskapsgrunnlag om økologisk tilstand i norsk skog. Samtidig utredet Miljødirektoratet, Landbruksdirektoratet, og flere andre etater, tiltak og virkemidler som er relevante for å opprettholde og forbedre økologisk tilstand i skog. Regjeringen har signalisert at når et slikt felles kunnskapsgrunnlag og en meny av tiltak er på plass, vil de etter en vurdering av fordeler og ulemper for samfunnet ta stilling til hvilke tiltak som skal gjennomføres. Utredningen av tiltak for skog omfatter ikke konkrete vurderinger av behovet for eller omfanget av tiltak og virkemidler for å nå nasjonale miljømål eller målene i naturavtalen. Leveransen beskriver imidlertid tiltak som kan bidra til å forbedre den økologiske tilstanden i skog, og hvilke indikatorer som kan benyttes for å måle en tilstandsforbedring.

Vi mottok totalt 204 vurderingsskjemaer på til sammen rundt 1000 sider. Tabell 1 gir en oversikt over hvilke mål direktoratene og institusjonene har vurdert og hvor mange vurderingsskjemaer vi mottok fra hver enkelt.

Miljødirektoratet har ikke gjort annen redigering i deltakernes innspill enn ren formatering.

Vurderingsskjemaene, vedlegg og "leseveiledning"

Vurderingsskjemaene inneholder svært mye nyttig og god informasjon om naturforvaltning fra de mest sentrale aktørene på området. Det er ikke mulig å sammenstille all informasjon fra disse, men de etterfølgende kapitlene trekker ut noen hovedfunn og punkter. Vi vil sterkt anbefale at den som er spesielt interessert også ser på vurderingsskjemaene for å få det fulle bildet.

Hvert enkelt mål omfatter ofte flere tema og innsatsområder og det er derfor overlapp mellom noen av vurderingene som er gjort under ulike mål. Det finnes derfor flere kryssreferanser mellom vurderingsskjemaene, og det er viktig å se dem i sammenheng. Noen av målene inneholder flere elementer enn de som har blitt vurdert av respondentene.

Vedlegg 1-23: tabeller med sammenstilling av innspill fra Miljødirektoratet og øvrige direktorater og institusjoner til deloppdrag 3, 5 og 6. En kortversjon av vurderingsskjemaene er lagt ved notatet, i form av en tabell per mål med alle vurderinger av dagens tiltak og virkemidler og av hva som trengs fremover for å oppnå målene innen 2030 og videre mot 2050. Her inngår også alle vurderinger av hvilke forutsetninger som må være til stede for å lykkes, og om Norge har særlig gode eller dårlige forutsetninger for å nå målene.

Vedlegg 24: mal for vurderingsskjema. Malen viser hvilke spørsmål som ble stilt og veiledende hjelpetekster i vurderingsskjemaene.

I tillegg ligger tre vedlegg med vurderingsskjemaene i sin helhet, sortert på ulike måter for brukervennlighet.

Vedlegg 25: alle vurderingsskjema fra Miljødirektoratet sortert på mål. Innspillene fra Miljødirektoratet er samlet i et eget vedlegg på grunn av omfanget.

Vedlegg 26: alle vurderingsskjema fra øvrige direktorater og institusjoner sortert på mål. Den som er interessert i et spesifikt mål bør se på disse vurderingsskjemaene.

Vedlegg 27: alle vurderingsskjema fra øvrige direktorater og institusjoner sortert på avsender. Den som er interessert i hva de ulike aktørene har svart, bør se på disse vurderingsskjemaene.

Tabell 1: Oversikt over hvilke mål og hvor mange vurderingsskjema de enkelte direktoratene og institusjonene har bidratt med

Direktorat/institusjon	Levert faktaark for mål	Antall faktaark levert
Miljødirektoratet	Alle (1 t.o.m. 23)	48
Landbruksdirektoratet	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 22, 23	34
NVE	1, 2, 3, 4, 7, 8, 14, 16, 19	18
Statens vegvesen og Nye Veier	1, 2, 4, 6, 7, 18, 21	14
SSB	12, 14, 15, 16, 18, 19, 21	14
Forsvarsbygg	1, 2, 6, 7, 11, 21	12

Fiskeridirektoratet	1, 2, 3, 5, 10	10
Nibio	10, 11, 13, 20	10
Norad	19, 20, 21 (del 1), 22 (del 1), 23	8
Direktoratet for mineralforvaltning	2, 3, 19 (del 1), 21 (del 1)	6
Jernbanedirektoratet	1, 14, 21	6
Oljedirektoratet	18, 19, 21	6
Kartverket	3, 12, 21	6
Riksantikvaren	3, 21	4
NGU	3, 21	4
Polarinstituttet	3, 8	2
Mattilsynet	7	2
Totalt		204

4 Status for Norges bidrag til de globale målene (deloppdrag 3)

Denne delen omhandler noen punkter fra deloppdrag 3, som går ut på å gi en deskriptiv oversikt over status for Norges bidrag i dag til hvert av de 23 nye handlingsmålene og de fire overordnede målene. Dette tilsvarer spørsmål 3.1 til 3.5 i vurderingsskjemaene, hvor respondentenes besvarer er svært informative og omfangsrike og den etterfølgende oppsummeringen er derfor nødvendigvis på helt overordnet nivå. Vi anbefaler å lese respondentenes fulle besvarer på deloppdrag 3, som ble sendt til KLD 1. september, for mer utfyllende info.

De fleste respondentene ga tilbakemelding om at denne overordnede vurderingen av status for Norges bidrag mot de nye målene i realiteten er vurdert ut fra Norges gjeldende handlingsplan om naturmangfold, Meld. St. 14 (2015-2016) Natur for livet¹⁰, som var utformet med kobling til de tidligere Aichi-målene. Dette fordi det er vanskelig å si noe fullverdig om måloppnåelse opp mot de nye målene, så lenge de nye målene ikke er konkretiserte og kvantifiserte verken i internasjonal eller norsk sammenheng.

Som nevnt i kapittel 2 (avsnitt 2.2), er det ikke gjort en egen vurdering av status for Norges bidrag i dag til hvert av de fire overordnede målene, da disse er for overordnede til at det er mulig. Vi

¹⁰ [Meld. St. 14 \(2015-2016\) - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no)

henviser ellers til deloppdrag 1, som er en sammenstilling om tilstanden til norske økosystem, for informasjon om tilstanden til norsk natur. Vi henviser også til deloppdrag 2, som er en kortfattet og skjematisk oversikt (et "målspeil") over sammenhengen mellom Aichi-målene, våre nasjonale klima- og miljømål, andre relevante samfunns mål som for eksempel innen bærekraftig forvaltning og rettferdig godefordeling, og de nye globale målene for naturmangfold.

Tiltak og virkemidler

I vurderingsskjemaene (punkt 3.1, 3.2 og 3.3) ble respondentene bedt om å redegjøre for relevante tiltak og virkemidler, status for gjennomføring og resultat / effekt, dersom de hadde informasjon om dette. Miljødirektoratets tiltak og virkemidler er i stor grad basert på handlingsplanen *Natur for livet*, naturmangfoldloven og andre tiltak i miljøforvaltninga. Her vises det særlig til handlingsplaner, satsinger, tilskuddsordninger og annet. Sektorenes tiltak og virkemidler er basert på de miljømål og regelverk som de har gjennom sine ansvarsområder, i tillegg til naturmangfoldloven. Her vises det særlig til plan- og bygningsloven, energiloven, forurensningsloven, jordloven, skogbruksloven, havressursloven og andre miljørelevante sektorlover, og til direktiver, forskrifter, prosesskrav, reguleringsplaner og kommunedelplaner, med mer.

Besvarelsene viser at det varierer i hvilken grad det settes av ressurser og hvor godt miljøhensyn er integrert i sektorenes virke og samfunnsoppdrag. Besvarelsene viser også at det er behov for avklaring og økt forståelse for hva de ulike målene i naturavtalen handler om. Noen direktorater har en produksjonsrettet oppfatning av natur og omtaler naturressurser i hovedsak i sammenheng med tjenesteproduksjon. Dette er særlig uttalt i forbindelse med fiskeri, skogbruk og oljeproduksjon. Det kan her se ut til at det tidvis mangler forståelse for at flere av målene i naturavtalen først og fremst skal ivareta naturmangfold.

Måling av progresjon og effekt

I vurderingsskjemaene (punkt 3.4) ble respondentene bedt om å redegjøre for hvordan man vurderer effekten av tiltakene og virkemidlene, og hvilke systemer som finnes for å måle progresjon og effekt. Vurderingsskjemaene gir en god oversikt over det som finnes av slike systemer og verktøy innenfor de ulike sektorene.

Det er verdt å merke seg at flere sektorer mangler systemer for å måle progresjon og effekt for egne miljømål. Det er også stor grad av enighet om at det er behov for mer innsats, mer kartlegging, mer overvåking, flere ressurser, flere spissede tiltak, økt grad av samarbeid – særlig tverrsektorielt, økte krav til overvåking av effekter på naturen, og sterkere politiske signaler og sentral styring innen miljø og naturmangfold.

Vurdering av situasjonen i 2030 uten nye tiltak og virkemidler

I vurderingsskjemaene (punkt 3.5) ble respondentene spurt om de tror situasjonen i 2030 vil være forverret, uforandret eller forbedret sammenlignet med dagens situasjon, hvis eksisterende og planlagte tiltak og virkemidler videreføres som i dag – altså uten at noe nytt gjøres.

Det er generell enighet om at for flere av målene vil situasjonen forverres og at man ikke vil nå de nye målene i naturavtalen, hvis man fortsetter med de samme tiltakene og virkemidlene som i dag. For enkelte av målene er det allerede god progresjon; dette gjelder særlig mål der lover og reguleringer er viktige virkemidler for gjennomføring og måloppnåelse.

Besvarelsene viser at det er mye samgang, koordinering og tidvis synergieffekter mellom ulike sektors innsats på miljøområdet, men av og til også målkonflikter. Ofte trenger sektorene et rent og rikt miljø for å oppnå sine sektormål, men det er likevel ulike syn på hvordan naturmangfold bør forvaltes.

Et eksempel er innenfor arealforvaltning, der flere respondenter fremhever målkonflikter. Besvarelsene viser generelt en bred forståelse for problemstillingen om "kampen om arealene", og at denne vil bli mer og mer uttalt – både generelt, og særlig i forbindelse med det grønne skiftet. Dette gjelder både på land og i sjø. Flere nevner også at det innenfor plan- og bygningslovens virkeområde i stor grad er opp til kommunene å avgjøre hvilke behov og prioriteringer som skal vektes tyngst. Dette kan medføre en stykkevis og delt forvaltning, der samlet belastning i liten grad vurderes og det nasjonale perspektivet kan forsvinne. Plan- og bygningsloven er det viktigste lovverket for å styre utbygging av arealer i Norge ut til en nautisk mil utenfor grunnlinja som er virkeområdet for plan- og bygningsloven. Utenfor dette er helhetlige forvaltningsplaner et verktøy, mens sektorlovene regulerer aktiviteten og dermed også arealbruk. Ca. 83 prosent av landets landarealer blir forvaltet gjennom plan- og bygningsloven, i hovedsak gjennom kommunal planlegging. Evalueringen av plan- og bygningsloven (EVAPLAN) viste at plan- og bygningsloven ikke i tilstrekkelig grad sikrer klima- og miljøhensyn i kommunal, regional og statlig planpraksis. Blant annet pekes det på at den ikke legger klare føringer for ivaretagelse av klima- og miljøhensyn utenfor vernede områder. I tillegg ble det fremhevet at innsigelsesinstituttet som kontrollmekanisme er svekket.

Det pekes på at utviklingen framover i stor grad avhenger av hvilke avveininger og beslutninger vedtaksmyndighetene, det vil si kommunene som planmyndighet, miljøforvaltningen og ansvarlige departement gjør ved beslutninger etter plan- og bygningsloven. Flere har påpekt at det i gjeldende arealplaner er vedtatt omdisponering av mange naturarealer til utbyggingsformål med mer. Sektorovergripende arealplanlegging som ivaretar naturhensyn vil derfor være særlig viktig for at situasjonen skal være forbedret i 2030.

Det ble også påpekt at aktiv drift i jordbruket er den viktigste forutsetningen for å ta vare på jordbrukets kulturlandskap. Opphørt drift i landbruket er en påvirkningsfaktor for 936 truede arter på rødlista, dvs. rundt en tredjedel (34 prosent) av de truede artene i Norge. I dag går antall gårdsbruk ned, påvirket av samfunnsutviklingen, strukturelle betingelser og driftsendringer generelt. Enkeltbrukeres vurdering av lønnsomhet er en forutsetning for et aktivt jordbruk. Dersom nedgangen i drivere fortsetter, vil det bli færre aktører som kan ivareta verdifulle jordbruksarealer, og gjengroing og tap av naturmangfoldet i jordbrukets kulturlandskap kommer til å forverres.

Det går igjen i besvarelsene at mer konkrete og omforente mål, bevisstgjøring, og sektorovergripende arealplanlegging og målstyring som sikrer helhetlige hensyn til naturmangfold, vil gi et bedre grunnlag for avveininger av ulike hensyn og samfunns mål. Dette vil bidra til en utvikling som er mer miljømessig, sosialt og økonomisk bærekraftig.

Det fremgår også at det er en utfordring at man mangler klare definisjoner for flere av begrepene og at man i dag ikke har en systematisk oversikt over grunnstatus for flere av målene. For eksempel finnes det ingen entydig definisjon av "bærekraftig bruk" eller grundig vurdering av hvilke naturområder i Norge som vil omfattes av kategorien "andre effektive arealbaserte bevaringstiltak" (såkalte "other effective area-based conservation measures, OECMs, jf. mål 3). Det finnes heller ingen systematisk oversikt over forringede økosystemer i Norge, med unntak av for vannforekomster (jf. mål 2). Dette gjør det vanskelig å vurdere status og grad av måloppnåelse per i dag.

5 Aktuelle tiltak og virkemidler for nasjonale bidrag til å nå globale mål (deloppdrag 5)

Denne delen oppsummerer noen av funnene fra deloppdrag 5, som går ut på å gjennomgå aktuelle tiltak og virkemidler, inkludert forslag til nye, for nasjonale bidrag til å nå de globale målene i Kunming-Montreal-rammeverket. Respondentene ble også bedt om å vurdere hvor lang tid det vil ta før virkningen av de ulike tiltakene og virkemidlene er forventet å gi effekt sett i lys av de ulike målsetningene mot 2030 og 2050. Til sist i dette kapitlet gis en kort oppsummering av respondentenes beskrivelse av øvrige positive og negative virkninger av tiltakene, inkludert virkninger for klima og klimatilpasning.

Dette er en sammenstilling på overordnet nivå basert på besvarelsene i vurderingsskjemaenes spørsmål 4.1 til 4.6. Spesifikke handlingsplaner, tiltaksplaner, strategier, satsinger og konkrete tiltak relatert til de 23 målene per direktorat /sektor omtales ikke her, men finnes i vedlegg 1-23. Her oppsummerer vi der det er bred enighet og trekker ut noen eksempler for å illustrere hva ulike tiltak og virkemidler kan innebære i praksis, men omtalen under er ikke uttømmende. Vi tar også med noen vurderinger av mål der det mangler tiltak og virkemidler, men igjen refereres det til vedlegg 1-23.

Mål 1 om arealplanlegging og forvaltningsprosesser:

For dette målet har vi flere tiltak og virkemidler som vil være viktige for å nå målet, noen av disse er lover, forskrifter, statlige planretningslinjer, tverrsektorielle planer og kommunedelplaner for naturmangfold. Miljødirektoratet mener at plan- og bygningsloven er den viktigste loven for styring av arealbruk ut til 1 nautisk mil utenfor grunnlinjen, og gir gode muligheter for å ivareta naturmangfold. Den legger imidlertid ikke klare føringer for ivaretagelse av naturmangfold. Loven legger til rette for omfattende medvirkning, både i formålsbestemmelsen og i flere av prosessbestemmelsene. I tillegg har naturmangfoldloven og sektorlover relevante bestemmelser for mål 1. For eksempel trekker Landbruksdirektoratet fram naturmangfoldloven § 14 om

hensynet til naturgrunnlaget for samisk kultur, reindriftsloven, sameloven og jordlova, som vesentlig med tanke på urfolks og lokalsamfunns rettigheter, jf. siste del av mål 1. Noen andre eksempler på virkemidler og prosesser er Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging, konsekvensutredninger, Nasjonal transportplan og konsultasjonsplikt i reindriftsloven og sameloven. Miljødirektoratet sier at SSB har statistikk på endringer i arealtyper og arealformål i arealplaner, men at sammenhengen mellom vedtatte planer og ivaretagelse av natur ikke kan leses direkte ut av statistikken. Miljødirektoratet påpeker også at flere undersøkelser har dokumentert lav kvalitet på konsekvensutredninger, som gir et dårlig beslutningsgrunnlag og gjør at natur kan gå tapt.

Flere sektorer trekker fram utfordringer knyttet til å nå målet, med bakgrunn iblant annet økende arealpress til energiutbygging, kapasitet og kompetanse på kommunalt nivå og dagens nasjonale føringer om hensyn til natur og miljø i arealplanleggingen. I vurderingene fra sektorene er det mange forslag til forbedringer av eksisterende tiltak og virkemidler, og mange forslag til nye. Her nevner vi noen eksempler fra sektorenes vurderinger: Miljødirektoratet foreslår mange nye tiltak og virkemidler, særlig med bakgrunn i EVAPLAN og Miljødirektoratets gjennomgang av EVAPLAN. Statens vegvesen mener blant annet det er behov for tiltak som reduserer transportbehovet og/eller påvirker valg av transportmiddel, og tiltak som gir mer effektiv utnyttelse av eksisterende infrastruktur. Jernbanedirektoratet mener at det trengs sektorovergripende arealplanlegging og målstyring, nasjonale føringer for arealbruken. NVE mener at det må på plass en statlig plan for helhetlig arealforvaltning med nasjonale prioriteringer av arealbruk. Landbruksdirektoratet mener at et nasjonalt mål om arealnøytralitet vil kunne gi effekt. Noen av tiltakene og virkemidlene som flere sektorer nevner, er revisjon av eldre urealiserte arealplaner, et sterkt innsigelsesinstitutt og tydeligere statlige føringer og bestemmelser for ivaretagelse av viktige naturområder. Mange mener også det er viktig å få på plass arealregnskap og naturregnskap.

Mål 2 om restaurering:

Det er behov for å innføre nye tiltak og virkemidler for at Norge skal kunne nå målet om 30 prosent restaurering av forringede arealer innen 2030. Det er bred enighet om at det er behov for kunnskapsinnhenting for å gjøre de rette prioriteringene, inkludert kartfesting av forringet areal. Det foreligger for eksempel ikke en samlet oversikt over forringet natur i Norge, og vi vet ikke hvor mange prosent av forringet natur vi har restaurert til nå.

De som har svart etterlyser strengere nasjonale krav og føringer, sterkere virkemidler og større politisk prioritering/politisk vilje til å legge til rette for å nå målet. Statens vegvesen for eksempel sier at hensyn til natur må være en tydelig forutsetning ved planlegging av veiprosjekter. Miljødirektoratet mener det er behov for å utvikle en nasjonal, strategisk restaureringsplan som inkluderer en plattform for sektorsamarbeid og prioriteringer. Viktigheten av samarbeid fremheves av flere. Statens vegvesen peker for eksempel på at det er viktig at fremtidig NTP og den kommende stortingsmeldingen for å følge opp naturavtalen samkjøres i mest mulig grad. Landbruksdirektoratet viser til at kommuner og statsforvaltere må samordne regional restaurering på vassdragsnivå.

Økt satsning på tilskuddsordninger, inkludert opprettelse av nye ordninger for å gjennomføre restaureringstiltak i regionene og økonomiske virkemidler rettet mot kommunene for igangsetting av restaureringsprosjekter, fremheves av flere. Flere peker også på at det er behov for å styrke kapasiteten for arbeidet med naturrestaurering på alle forvaltningsnivå.

Flere framhever at det er behov for juridiske virkemidler. For eksempel viser NVE til at det ikke foreligger hjemmel i vannressursloven som kan pålegge grunneier eller andre å gjennomføre restaureringstiltak. Statens Vegvesen og Nye veier peker også på at juridiske begrensninger gjør det vanskelig å nå målet om restaurering av naturgoder. For anleggseiere og utbyggere er det en utfordring at de i dag mangler juridiske virkemidler for å sikre at arealer utenfor prosjektområdet kan benyttes til å restaurere natur.

For dette målet viser vi også til besvarelse på oppdrag 16 i ETB om EUs forslag til naturrestaureringslov og norske læringspunkter (leveringsfrist 1. september 2023). Her peker Miljødirektoratet på at dersom loven vurderes til ikke å være EØS-relevant, bør flere av grepene og virkemidlene i lovverket innlemmes i norsk forvaltning og lovgivning, slik at Norge settes i stand til å nå målene med tilsvarende verktøy som EU-landene.

Mål 3 om vern og andre effektive arealbaserte bevaringstiltak:

Det framkommer tydelig at det er behov for å avklare hva som ligger i dette målet; vernede områder og andre effektive arealbaserte bevaringstiltak (OECM) er to ulike størrelser, og Norge bør avklare om vi skal ha noe ambisjonsnivå om hvor stor andel disse skal utgjøre av det totale målet om å beskytte 30 prosent av arealet. I vurderingsskjemaene foreslås det mange ulike bevaringstiltak som kan være effektive (utvalgte naturtyper, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, vernede vassdrag, kulturmiljøfredninger, Unesco-områder, Key Biodiversity Areas (KBAs) etc.). Miljødirektoratet mener at egne og sektorenes virkemidler må innrettes på en slik måte at de tilfredsstiller kravene til OECM. Det innebærer at en må sikre at internasjonale føringer for hva som utgjør OECM ligger til grunn for utvelgelse av virkemidler til dette formålet i Norge, jf. [Protected areas and other effective area-based conservation measures \(cbd.int\)](https://www.cbd.int/protected). Videre peker flere på at det blir viktig å forvalte verneområder og OECM i sammenheng, både geografisk og økologisk, for å skape bedre effekt. Flere mener det er viktig å styrke nasjonal gjennomføring av internasjonale konvensjoner om vern av natur (Verdensarv, Ramsar, Bern (inkl. Emerald Network) og Bonn mfl.) for å drive fram et nytt, utvidet eller forbedret vern. Vi viser også til Miljødirektoratets oppdrag om "Faglig råd om verneområder for CBD post-2020", som inneholdt tverrsektoriell vurdering av andre effektive arealbaserte bevaringstiltak (Other Effective area-based Conservation Measures, OECM) for terrestrisk og marint areal, levert hhv. 2020 og 2019.

Det vises til behov for å øke ressursbruk og framdrift i arbeidet med skogvern, marint vern og bevaring av verdifull natur, inkludert å fange opp naturmangfold som ennå er for dårlig dekket av vern. Riksantikvaren peker på at kulturbetingede arter og økosystemer er en viktig del av naturmangfoldet. Tradisjonell skjøtsel og beiting er som regel beste måten å opprettholde dette. NVE peker på at også forbud mot inngrep i særlig truet eller sårbar natur bidrar på samme måte som vern. For eksempel vil et forbud mot utbygging/ødeleggelse av myr gi et vern mot energiutbygging i myrområder. Sektorene viser også til at flere av de eksisterende virkemidlene

og tiltakene som styrker naturmangfold og forvaltningen av verneområder (effektivitet, målretting osv.) kan få enda bedre effekt hvis den økonomiske rammen økes.

Flertallet fremhever viktigheten av tverrsektorielt samarbeid satt i system for å lykkes i å nå mål 3. Det pekes på at nasjonale og regionale myndigheter bør ha ansvar for etablering av kunnskapsgrunnlag, for eksempel etablering av marin kunnskap gjennom Mareano og Marine grunnkartprogram, etablering av nødvendig underliggende data som høydedata, terrengdata, vassdragsdata med videre, som er avgjørende for kartlegging og modellering av natur, prioritering og verneprosesser med mer. Videre må kommunene også ha tilstrekkelige virkemidler for å gjennomføre tiltak for å unngå en bit-for-bit-utbygging av natur og økosystemer. I tillegg trengs det økt kunnskap og kompetanse innen natur- og kulturmiljøforvaltning på alle forvaltningsnivå.

Flere peker på at regelverket er mangelfullt med tanke på å beskytte verdifull natur. NVE sier for eksempel at regelverket ikke er tilstrekkelig for å ivareta områder med store verneverdier, men som ikke er vernet. Lovfestet vern eller forbud mot inngrep er virkemidler som er enkle å forholde seg til for energiforvaltningen, og som også kommuner og andre sektorforvaltninger enkelt kan forholde seg til. For å nå målet må økt bruk av områdevern og statlig forbud mot inngrep i særlig truede og sårbare naturtyper iverksettes. Dette vil gjøre sektormyndighetene i bedre stand til å unngå viktige naturområder. Miljødirektoratet peker på at hjemmel til å opprette verneområder utenfor 12 nm mangler (lov om vern i marint miljø utenfor territorialgrense). Fiskeridirektoratet mener at havressursloven og akvakulturloven inneholder de virkemidlene som trengs for å bidra til oppnåelse av målet innenfor sektoren.

Mål 4 om å bevare arter:

Hovedårsaken til tap av arter på land, inkludert trua arter, er arealbruksendringer.

Miljødirektoratet mener at de viktigste tiltakene for å ta vare på trua arter derfor vil være å hindre nedbygging av natur og sikre arealer av naturtyper med høyt arts mangfold med bruk av arealbaserte virkemidler. Artsspesifikke virkemidler bør prioriteres der de arealbaserte ikke er tilstrekkelig. De viktigste beslutningene om arealbruk på land og ved kyst skjer i kommunene, som forvalter 83 prosent av Norges landareal gjennom sin arealplanlegging etter plan- og bygningsloven. De fleste sektorene påvirker også arter gjennom sin virksomhet, inkl. sektorregelverk og virkemidler. For å nå dette målet vil mange tiltak og virkemidler være aktuelle.

Tiltak og virkemidler som er innrettet med formål å bevare arter finnes blant annet i form av arealforvaltningsprosesser, reguleringer av høsting eller andre påvirkninger, tilskuddsordninger til tiltak, vern eller annen beskyttelse av enkeltarter som sådan eller av deres funksjonsområder, eller avbøtende tiltak ved utbygginger eller annen arealbruk. Det er også en rekke planer og tverrsektorielle samarbeid som har styrket innsatsen for å bevare arter, for eksempel oppfølgingsplan for trua natur, handlingsplaner for enkeltarter og naturtyper, og de regionale vannforvaltningsplanene.

Likevel er alle sektorene som har svart enige om at det er behov for å styrke innsatsen for å nå målet. Flere av tiltakene og virkemidlene gir ikke ønsket effekt slik de forvaltes i dag, og sektorene peker på behov for både forbedring av eksisterende tiltak, virkemidler og forvaltningsregimer, og

nye tiltak sammen med politisk vilje/prioritering. For eksempel mener Statens vegvesen at det som vil ha størst betydning er hvilke avveininger og beslutninger som tas etter plan- og bygningsloven, og viser til at en juridisk utredning fra Holth og Winge¹¹ påpeker svakheter med dagens forvaltningssystem som i stor grad beror på politisk vilje til å ta vare på naturmangfold. Systemet er derfor sårbart med hensyn til oppnåelse av naturavtalens mål.

Landbruksdirektoratet ser behov for flere tiltak, prioritering av tiltak og friske midler. Flere foreslår innskjerping eller forbedret praktisering av dagens regelverk, regelverksutvikling, økte ressurser og flere tiltak. For eksempel sier Miljødirektoratet og Statens vegvesen at det bør gis nasjonale føringer om at hensynet til naturmangfold skal vektlegges sterkere enn i dag. Norges vassdrags- og energidirektorat sier at en forsterkning av juridiske virkemidler slik som ordningen med prioriterte arter og utvalgte naturtyper, samt miljøkravene i plan- og bygningsloven og sektorlovene ville gitt tydeligere føringer for hvordan energiforvaltningen skal håndtere disse artene. Miljødirektoratet foreslår å videreføre alle tiltak og virkemidler i egen sektor, med økt omfang og skjerpet forvaltningspraksis. Miljødirektoratet foreslår også en rekke endringer og nye virkemidler, for eksempel ved at miljøhensyn vektlegges tyngre i avveining mot andre samfunnshensyn, endringer i plan- og bygningsloven, krav om å revidere eldre ikke-realisererte områder i arealplan, endre forurensningsloven til å inkludere forurensing fra jordbruk og skogbruk i sin helhet, og tilslutning til EUs habitatdirektiv.

Når det gjelder vurderinger av skogbruk fra Miljødirektoratets side, viser vi til omtale av dette i kapittel 3 (Metode, under overskriften "Vurderinger av målene").

Mål 5 om bærekraftig, trygg og lovlig bruk av, høsting av og handel med viltlevende arter:

For dette målet er det noe overlapp med tiltak og virkemidler i vurderingene for mål 9. Noen av de nevnte for mål 5 er CITES-forskriften, forskrift om jakt- og fangsttider, forskrifter om fiske etter anadrome laksefisk, forskrifter om handel med tømmer og treprodukter, forskrift om bærekraftig skogbruk og åpenhetsloven. Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet trekker fram noen områder hvor de mener det er risiko for forverret situasjon med bruk av kun eksisterende eller planlagte tiltak og virkemidler. For eksempel mener Miljødirektoratet at virkningen av den vedtatte endringen i forvaltningsansvar for høstbart vilt er uviss, men kan medføre at de høstbare artene i større grad vil bli forvaltet med et næringsmessig fokus enn som en naturlig del av det økosystemet de er del av.

Det er kommet flere forslag til forsterkede eller nye tiltak og virkemidler, både på regelverk, økte ressurser, arealforvaltning og kvalitetsnormer for arter. For eksempel mener Landbruksdirektoratet at skogarealene har en for svak juridisk beskyttelse mot omdisponering til annen arealbruk, som kan være en driver for den store avskogingstakten i landet. Avskogingen vil på sikt vil føre til dårligere oppnåelse av mål 5 om bærekraftig, trygg og lovlig bruk av-, høsting av- og handel med ville arter som lever i skog. Landbruksdirektoratet mener også at det kan være grunnlag for å se nærmere på virkemidlene for å tilpasse reintall etter tilgjengelige beiteressurser, og at det tilsvarende kan være behov for å se nærmere på tiltak som ivaretar tradisjonell kunnskap og tradisjonelle reindriftsformer. Miljødirektoratet mener blant annet at

---

¹¹ [juridisk-utredning-naturavtalen-holth-winge.pdf \(holthogwinge.no\)](#)

lovgrunnlaget kan styrkes, for eksempel ved å skjerpe reaksjoner på brudd på aktsomhetsplikten i naturmangfoldloven og kommende havmiljølov. Fiskeridirektoratet mener det ikke er mangler i tiltak og virkemidler for å nå målet.

Når det gjelder vurderinger av skogbruk fra Miljødirektoratets side, viser vi til omtale av dette i kapittel 3 (Metode, under overskriften "Vurderinger av målene").

Mål 6 om fremmede arter:

Miljødirektoratet mener tiltak for å hindre introduksjoner, tidlig innsats mot arter som kan utryddes (for eksempel bekjempelse av ferskvannsarter og innsats på øyer), forbud mot bevisst innførsel av dørstokkarter, og regler for å unngå at "blindpassasjerer" etablerer seg er effektive. Den samlede innsatsen i dag, både når det gjelder etablerte arter og kontroll med introduksjonsveier, vurderes likevel som utilstrekkelig for å nå målsetningen. Når det gjelder bekjempelse av etablerte arter er det ofte for lav innsats over for kort tid som er begrensningen. Dette er i god overensstemmelse med svar fra for eksempel Forsvarsbygg og Landbruksdirektoratet. Statens Vegvesen peker også på begrensninger i lovverket, herunder at Statens Vegvesen og andre anleggseiere ikke har mulighet til å bekjempe fremmede arter på andres grunn.

Alle sektorer fremhever viktigheten av det tverrsektorielle arbeidet med å bekjempe fremmede arter, og at det å stå samlet som forvaltning er viktig for å treffe gode tiltak som i den store sammenhengen gir bedre resultater og er mer lønnsomt enn om sektorene jobber hver for seg. Miljødirektoratet mener det er behov for en gjennomgang av den tverrsektorielle [Tiltaksplanen mot fremmede organismer](#) for å sette ambisjonsnivå og framdrift på linje med det nye målet i naturavtalen. Samtidig må det foretas en ansvarsfordeling mellom ulike sektorer, særlig knyttet til introduksjonsveier, for å effektivisere tilsynet og grensekontrollen med prioriterte fremmede skadelige organismer. Tiltakene man blir enige om inkorporeres i styrende prosesser på alle ledd og nivåer i alle involverte sektorer, og det må være krav om rapportering på utførte tiltak og effekten av tiltakene. Dette er ikke tilfellet for det tverrsektorielle arbeidet med fremmede organismer i dag.

Alle besvarelser viser til at det er behov for forutsigbare og økte midler for å gjøre tiltak. De tiltakene som gjøres i dag er gode, men omfanget bør økes. Videre er det behov for økt kunnskap om nytten av tiltakene som gjøres, det bør gjennomføres før- og etterundersøkelser/ overvåking av nytten av tiltakene. Stadig utvikling og spissing av virkemidler og tiltak etter hvert som ny og bedre kunnskap foreligger er essensielt for å kunne bruke virkemidlene og tiltakene mer effektivt. Samtidig sier flere at økt kunnskap og bevissthet hos allmenheten og profesjonelle aktører om innførsels- og spredningsveier for fremmede skadelige arter er viktig.

Miljødirektoratet mener at miljømyndighetene må arbeide aktivt i ulike fora for å få på plass internasjonalt og bindende strengt regelverk, men må også sørge for et tett samarbeid med andre myndigheter som deltar under internasjonale avtaler/konvensjoner. Ettersom vi ofte ikke klarer å forutse at en art blir invasiv, er føre var-prinsippet svært viktig på dette feltet. Det må aktivt arbeides for å få dette prinsippet bedre integrert i handelsregelverk enn tilfellet er i dag.

Mål 7 om å redusere forurensning:

For dette målet har vi en rekke tiltak og virkemidler, noen av disse er forurensningsloven, vannforskriften og regionale vannforvaltningsplaner, EU-regelverk på kjemikalie- og avfallsfeltet, tilskudd til miljøtiltak i jordbruket (RMP og SMIL), handlingsplaner for bærekraftig bruk av plantevernmidler, fastsetting av regionale forskrifter etter jordlova og forbud mot å omsette engangsprodukter av plast. Likevel forventer flere sektorer som har svart en forverret tilstand med dagens tiltak og virkemiddelbruk og/eller omfanget av dem. Særlig er eutrofiutfordringene betydelige, og det vil ta mange år å bedre tilstanden blant annet fordi høyt fosfornivå i jord krever mange års innsats med redusert fosforgjødsling.

Flere sektorer mener dagens tiltak og virkemidler bør videreføres, og peker på behov for flere tiltak, virkemidler og/eller styrkede rammevilkår. Forslagene omfatter blant annet økte økonomiske ressurser til tiltak, mer regelverksutvikling, god arealforvaltning, strengere krav og vilkår i kontrakter (inkl. oppfølging), utvikle teknologi, øke samhandling og øke kunnskap. For eksempel fremhever Miljødirektoratet internasjonal innsats for strenge reguleringer av miljøgifter og helse- og miljøfarlige kjemikalier, og pågående forhandlinger om en internasjonal avtale mot plastforurensning. Videre må regelverket videreutvikles, dette gjelder særlig revisjon av gjødselvereforskriften som ikke er fullført. Landbruksdirektoratet sier blant annet at iverksetting av regionale miljøkrav på en større skala vil bidra, og at det er behov for kartlegging av skogbrukets påvirkning på vannmiljø og andre økosystemer og oppfølging av dette. Statens vegvesen sier blant annet at strenge krav og vilkår i kontrakter (både anlegg og drift) kan være med på å drive bransjen i riktig retning.

Flere sektorer diskuterer omfanget av tiltak i dag opp mot tilgjengelige økonomiske ressurser. For eksempel sier SVV at virkning hovedsakelig har med skalering av tiltak å gjøre, og Landbruksdirektoratet at det er tett sammenheng mellom omfang av tiltak og de økonomiske rammene til å gjennomføre dem. Forsvarsbygg sier at den finansielle usikkerheten begrenser fremdriften, og at det trengs forutsigbare rammer over år.

Mål 8 om klimaendringer og naturmangfoldets motstandsevne:

Miljødirektoratet nevner en rekke tiltak og virkemidler som tas i bruk for å nå målet, herunder naturbaserte løsninger. De mener at mangel på evalueringer, effektanalyser og langtidsovervåking av gjennomførte naturbaserte tiltak kan være et hinder for at både offentlige og private aktører tar i bruk slike løsninger. Mer kunnskap om hvor godt naturbaserte løsninger fungerer for ulike formål er derfor nødvendig. De naturbaserte tiltakene som nevnes skal ha positive virkninger for naturmangfoldet, gitt ny definisjon av naturbaserte løsninger fra FNs miljøprogram. Norge mangler en spesifikk plan for hvordan vi skal få en klimarobust natur, selv om klimatilpasning er integrert i mange deler av naturforvaltningen. Stortingsmelding 26 (2022-2023) "Klima i endring – sammen for et klimarobust samfunn" skisserer veien framover mot en plan, og inkluderer klimarobust natur i tillegg til samfunn. FNs klimapanel presiserer at tiltak må gjennomføres på en bærekraftig måte for å unngå negative virkninger på naturmangfold og unngå økt sårbarhet overfor klimaendringer. Feiltilpasning skjer når tilpasningstiltak fører til utilsiktede negative bivirkninger, som økende sårbarhet, økt risiko for noen mennesker eller økosystemer, eller økende klimagassutslipp. Et eksempel på feiltilpasning er å bygge opp fysiske

murer langs kysten for å beskytte et kystsamfunn mot havnivåstigning. Slike murer vil sannsynligvis ha negative virkninger på økosystemfunksjoner og levemuligheter langs kysten.

Å redusere utslippene vil også være svært viktig for å nå målet, da klimaendringer er en viktig trussel mot naturmangfold. Ifølge Miljødirektoratets rapport "Klimatiltak i Norge mot 2030" er det mulig, men krevende, å nå målet om en halvering av klimautslippene i 2030. Dette forutsetter store og gjennomgripende tiltak og virkemidler, og tiltakene må iverksettes "nå".

Norges vassdrags- og energidirektorat sier de har en dynamisk klimatilpasningsstrategi og lister opp flere tiltak og virkemidler. NVE mener at klimautslipp fra energiproduksjon og energibruk kan synliggjøres bedre og tas med i vurderinger og saksbehandling. Klima- og energiplaner i kommuner og på fylkesnivå med mål og indikatorer, er et virkemiddel som kan gi bedre måloppnåelse.

Norsk Polarinstitutt sier at klimaendringene vi ser viser seg tidligst og sterkest i arktiske områder og at den forskningen og overvåkingen som foregår i arktiske områder i dag derfor er viktig å beholde. Vurdering av utvikling og måloppnåelse vil kunne styrkes med mer kunnskap og overvåking må ses i sammenheng med annen overvåking i norsk sektor.

Mål 9 om bærekraftig forvaltning av ville arter og goder fra disse:

For dette målet er det noe overlapp med vurderingene for mål 5. Nevnte aktuelle tiltak og virkemidler for mål 9 handler om bærekraftig jakt og fiske og om bærekraftig jordbruk, skogbruk og reindrift, med hovedvekt på beitebruk. Landbruksdirektoratet fremhever at bærekraftig beitebruk er nødvendig både for å ivareta naturmangfold knyttet til kulturlandskap og fjell, økonomisk jordbruksproduksjon, og kulturelle og økonomiske verdier for andre deler av befolkningen (eks. turisme og friluftsliv). De forventer en negativ utvikling gitt dagens vilkår. Manglende kunnskap/måling av kulturell bærekraft med tanke på reindriften som urfolksnæring gjør det vanskelig å predikere utvikling framover i tid for dette. Miljødirektoratet antar at det er mest realistisk å forvente at bestandssituasjonen for atlantisk laks vil forverre seg, med dagens tiltak og virkemidler.

Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet mener at de fleste tiltak og virkemidler inkl. samarbeid på tvers bør videreføres. Landbruksdirektoratet peker på at det kan være behov for å se nærmere på virkemidlene for å beskytte urfolks tradisjonelle bruk, og tiltak som ivaretar tradisjonell kunnskap og tradisjonelle driftsformer. Miljødirektoratet påpeker at det er viktig å redusere omfanget av trafikkpåkjørslar, og å sikre sammenhengende leveområder og viltkorridorer. Miljødirektoratet sier at det på lengre sikt vil være nødvendig å tilpasse jaktforvaltningen til konsekvenser av klimaendringene, slik som nye sykdommer og endret tregrense.

Mål 10 om bærekraftig forvaltning av arealer hvor det drives jordbruk, akvakultur, fiskeri og skogbruk:

For dette målet har vi mange tiltak og virkemidler, med grunnlag i blant annet regelverk, planer, arealforvaltningsprosesser, tilskuddsordninger og miljøprogram, kvalitetsnorm og ordninger som nasjonale laksevassdrag og laksefjorder.

Jordbruk og skogbruk: I besvarelsene har Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet delvis ulik forståelse av hva måloppnåelsen innebærer og hva som er aktuelle tiltak og virkemidler for å nå målet. Miljødirektoratet ser grunn til bekymring for måloppnåelse for bærekraftig jordbruk dersom en tar utgangspunkt i dagens *omfang* av tiltak og virkemiddelbruk, for eksempel for seminaturlig natur og for påvirkning på vannmiljø fra gjødselavrenning. Kravene i miljø- og sektorregelverk er pr i dag ikke strenge nok til å oppveie for negativ påvirkning fra utviklingen i jordbrukssektoren. Alle foreslår styrking og/eller nye tiltak som de mener kan bidra til å nå målet. Alle trekker frem omfang av tiltak og ressurser til tiltak (økonomiske og personell). Norsk institutt for bioøkonomi nevner en rekke aktuelle tiltak for blant annet fugl, karplanter, pollinerende insekter, vannmiljø og klimatilpasning i jordbrukslandskapet. Miljødirektoratet mener at dersom miljømålene for god økologisk tilstand i vannmiljøet skal nås i 2030, forutsettes videreutvikling av regelverket, herunder revisjon av gjødselvareforskriften. Miljødirektoratet foreslår blant annet en *naturplan* for norsk jordbruk, tilsvarende landbrukets klimaplan (2021-2030).

Landbruksdirektoratets vurdering av skogbruk er at skogarealenes juridiske beskyttelse for å sikre skogbruksarealer er utilstrekkelig i Norge, og at dette trolig er en medvirkende årsak til den store avskogingstakten. På sikt truer avskogingen mål 10 om bærekraftig forvaltning av arealer hvor det drives skogbruk. Landbruksdirektoratet peker derfor på at et viktig framtidig tiltak vil være å styrke den juridiske beskyttelsen av skogarealene mot avskoging til andre formål. Et annet sentralt tiltak er å etablere systemer for detaljert kartfesting av arealbruksendringer som reduserer jord- og skogbruksarealene. Landbruksdirektoratet mener dette vil gi grunnlag for overvåking av utvikling i tilstand og måloppnåelse. Landbruksdirektoratet viser for øvrig til Miljødirektoratets rapport M-2493-2023 Tiltaksanalyse for skog- og arealbrukssektoren for en rekke beskrevne tiltak og virkemidler som bør vurderes.

Når det gjelder vurderinger av skogbruk fra Miljødirektoratets side, viser vi til omtale av dette i kapittel 3 (Metode, under overskriften "Vurderinger av målene").

Akvakultur og fiskeri: Miljødirektoratet påpeker at arealbruk i sjø langs kysten bør ses mer i sammenheng med andre påvirkningsfaktorer på økosystemene. Miljødirektoratet forventer at flere akvakulturanlegg vil få tillatelse til produksjon, og mener at måloppnåelse knyttet til påvirkning fra akvakultur på villaks vil avhenge av om de foreslåtte virkemidlene som regjeringen signaliserte ved godkjenning av de oppdaterte vannforvaltningsplanene for 2022-2027, kommer på plass i tide. Miljødirektoratet mener at det er behov for å bruke eksisterende virkemidler for akvakultur bedre, og foreslår i tillegg blant annet at arealer der det åpnes for akvakultur i sjø i kommunens arealplan bør utredes for konsekvenser for miljø. Miljødirektoratet mener at eksisterende virkemidler kan bidra til å nå målet om bærekraftig fiskeri, men at det forutsetter

politisk vilje til å sette begrensninger for aktiviteten og ta hensyn til biologisk mangfold. Fiskeridirektoratet mener det ikke er mangler i tiltak og virkemidler for å nå målet.

Mål 11 om å restaurere, bevare og øke naturgoder:

Miljødirektoratet trekker fram naturbaserte løsninger, med vinn-vinn-effekter for klima og naturmangfold, som viktige for å nå dette målet. Dette fremheves som samfunnsøkonomisk lønnsomt sammenliknet med tradisjonelle tekniske løsninger, fordi de opprettholdes av naturlige prosesser og fordi de gir nytte på flere politikkområder. Videre fremheves viktigheten av å styrke naturhensyn i alle arealplaner framover, gjennom bedre forvaltningsverktøy for samlet belastning, naturregnskap og arealnøytralitet som hovedprinsipp.

Nibio og Landbruksdirektoratet peker på at tilskuddsordningene Regionalt miljøtilskudd i jordbruket (RMP), Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og tilskuddsordninger for tiltak i verdifulle kulturlandskapsområder er viktige for å bedre forholdene for biologisk mangfold samt natur- og kulturopplevelser i kulturlandskapet. Nibio sier videre at det mangler tilskudd til tiltak som skjøtter tilstøtende areal til produksjonsarealene i jordbruket. Disse gror igjen, eller blir leveområder for invaderende arter. Tilskudd til god skjøtsel av slike areal vil kunne gi leveområder for pollinerende insekter som tilbyr en viktig økosystemtjeneste, samt viktige blomsterressurser som er i tilbakegang i jordbrukslandskapet. Tilsvarende viser Forsvarsbygg til at restaurering og (re)etablering av blomstrende arealer samt fjerning av fremmede arter er viktig og må ses i sammenheng med sektorens totalbudsjett.

Økt innsats gjennom restaureringsprosjekter fremheves av flere som viktig, men det pekes på at det er behov for en prioritering av hva som skal restaureres og hvilke tilskuddordninger som er effektive, slik at en oppnår ønsket effekt. Landbruksdirektoratet sier det er behov for at kommuner og statsforvaltere samordner regional restaurering på vassdragsnivå med involvering av grunneiere for å legge grunnlaget for storskala restaurering.

Mål 12 om mer natur i byer og tettsteder:

Miljøforvaltningen og planmyndighetene har virkemidler som ved aktiv bruk kan bidra til å nå målet om å betydelig øke arealet av, kvaliteten på og sammenhengen mellom, og tilgangen fra grønnstruktur i byer og tettsteder. Miljødirektoratet trekker fram mer aktiv bruk av virkemidlene i plan- og bygningsloven (arealformål, bestemmelser og retningslinjer), tiltak for å sikre blågrønn infrastruktur, økt innsats i ordningen for sikring av friluftslivsområder, mer restaurering av natur, tilskuddsordningen for kommunedelplan naturmangfold og økt sektorsamarbeid som viktig.

Miljødirektoratet foreslår også en rekke nye tiltak som kan bidra til måloppnåelse, blant annet mulighet for å verne områder i henhold til naturmangfoldloven eller markaloven § 1, endring av markaloven slik at den også vil gjelde definerte bymarker i andre byer enn Oslo, utvikle krav til uteområder og til dekningsdrag av grønnstruktur og nærturområder i tilknytning offentlige institusjoner o.l., og innføre forvaltningsprinsipper i forvaltning av menneskeskapt/modifisert natur (parker etc) etter modell av vannforskriften § 5. Statistisk sentralbyrå viser til at Oslo kommune sin plan for bytrær og minstekrav til grøntområder kan være et mulig effektivt tiltak i andre byer og tettsteder.

Miljødirektoratet peker på at vi har begrenset kunnskap om tilstanden for natur i byer og tettsteder i Norge og at det trengs systematisk kartlegging og overvåking av urbane økosystemer, inkludert arealregnskap og arealbudsjett. Kartverket sier også at det trengs bedring av "Det offentlige kartgrunnlaget (DOK), og bedring av et landsdekkende grunnkart (topografisk grunndatabase) med geografisk detaljert informasjon for å styrke forvaltning av natur i byer og tettsteder, viltforvaltning, arealstatistikk og rapportering, karbon-rapportering, og bedre oversikt over grønn-, blå- og gråstrukturer.

Mål 13 om rettferdig fordeling av fordelene ved utnytting av genetiske ressurser og digital sekvensinformasjon:

Miljødirektoratet mener at Norge har de nødvendige regulatoriske og organisatoriske virkemidler for å nå målet og at videreføring av god dialog mellom sektorene er viktig. Naturmangfoldloven § 58 åpner for å fastsette at uttak fra naturen av biologisk materiale med formål om å utnytte det genetiske materiale eller utnytting av slikt materiale, krever tillatelse. Slik forskrift er ikke gitt. Det kan gjøres en ytterligere vurdering om hva det vil innebære for full måloppnåelse nasjonalt da det kan dekkes av andre regulatoriske virkemidler, for eksempel på uttak av spesifikke arter og artsgruppe samt uttak i verneområder. Videre mener Miljødirektoratet at man nasjonalt særlig må ha kapasitet til å følge opp diskusjonen om digital sekvensinformasjon og eventuell oppfølging nasjonalt (kompetanse, infrastruktur, informasjonstiltak med mer). Det er behov for et system som tilrettelegger for en bredere rapportering under relevante internasjonale instrument som dekker genetiske ressurser.

Nibio mener at det er viktig at tiltak og virkemidler opprettholdes og eventuelt styrkes med økte ressurser for å at målet skal nås. Videre fremheves fortsettelse av samarbeidet på flere nivåer. Nibio mener også at det må utarbeides en progresjonsplan med indikatorer for å måle fremdrift og måloppnåelse basert på den nasjonale tiltaksplanen og at dette vil være et nødvendig styringsverktøy.

Mål 14 om å integrere naturhensyn fullt ut i all politikk, planlegging og forvaltning:

Miljødirektoratet mener at forståelsen om at miljømessig bærekraft er en forutsetning for sosial og økonomisk bærekraft må øke innenfor alle nivåer i norsk forvaltning, slik at det blir vilje til å vektlegge hensynet til natur i politikk, planlegging og forvaltning. Flere av de store arealkrevende satsningene (blant annet energiutbygginger, batterifabrikker, mineralutvinning, samferdselstiltak og akvakultur) vil medføre et stort press på arealene, både marint, ved kysten, på land og i ferskvann. Mange av disse vurderes ofte til å være av stor samfunnsnytte (blant annet som en del av det grønne skiftet), men vil gjøre det utfordrende å nå målene i naturavtalen.

Miljødirektoratet mener at bedre effekt vil oppnås gjennom mer aktiv bruk av virkemidlene i plan- og bygningsloven (arealformål, bestemmelser og retningslinjer) for å ivareta naturmangfold, og økt bruk av prinsippene i naturmangfoldloven (kap. II og økt vektlegging av forvaltningsmålene i §§ 4 og 5) i alle beslutninger som kan påvirke naturmangfold. Videre fremheves gode metoder for å verdsette natur og vurdere miljøkonsekvenser, inkludert konsekvensutredninger, som viktige virkemidler. Utvikling av et naturregnskap som også omfatter økosystemtjenester trekkes også fram som et viktig bidrag til å kunne nå målet.

Jernbanedirektoratet påpeker at enkeltbeslutninger knyttet til arealbruk etter plan- og bygningsloven ikke vurderes samlet og at det mangler verktøy som gir en oversikt over samlede arealendringer på tvers av sektorer og vurdering av sumvirkninger av arealutviklingen for naturmangfold.

NVE mener også at det er behov for sterkere vektlegging av naturmangfold i beslutningsprosesser og at dette krever sterkere statlige føringer. De peker særlig på målkonflikter i konsesjonsbehandling der den beste løsningen for naturen ofte må vike siden samfunnsnyttene av fornybar kraftproduksjon vurderes som høy, og fordi anleggene må plasseres der hvor vann- og vindressursene er gode for å være lønnsomme. Jernbanedirektoratet mener at Norge har et uoversiktlig miljølovverk med svært mange unntaksbestemmelser og at dette gir naturmiljøet i Norge et svakt rettsvern. De foreslår å etablere juridiske virkemidler fra noen av de andre nordiske landene for å styrke naturen rettsvern, som for eksempel en egen Miljødomstol etter modell fra Sverige og en uavhengig ankeinstans for spørsmål knyttet til naturmiljøet slik som i Danmark.

Det vises også til Miljødirektoratets leveranse på Oppdrag 9 i ETB (levert i juni 2023), som sammenfatter de viktigste funnene i Naturpanelets rapport om verdier og verdisetting, som gir følgende anbefalinger knyttet til hvordan naturen og naturverdier bedre kan tas vare på i Norge; utvikle én felles verdsettelsesmetode for natur (ikke-prissatte konsekvenser), styrke nasjonale forventninger og føringer om at naturen har en verdi og skal tas vare på og kapasitet og kompetanseoppbygging knyttet til natur innen alle sektorer, inkludert kommunalt nivå (politisk og administrativt).

Mål 15 om næringslivet:

Miljødirektoratet har forvaltningsansvar for blant annet batteriforordningen, økodesignforordningen og forordningen om avskogingsfrie råvarer og produkter. Landbruksdirektoratet omtaler relevant regelverk, tilskuddsordninger, sertifiseringer og skattepolitikk innenfor jordbruket og skogbruket. Landbruksdirektoratet oppgir blant annet at norsk PEFC Skogstandard nylig er revidert, at det arbeides med en FSC-standard for norsk skogbruk og at det pågår revisjon av forskrift om berekraftig skogbruk.

Landbruksdirektoratet mener at innføringen av åpenhetsloven kan ha en positiv effekt for innsyn i privat virksomhet som kan berøre reindriftsinteresser. Her nevner de også flere lovverk som har relevans for næringslivets inngrep i reindriftens beiteområder (og derved deres effekt på naturmangfoldet som utgjør beitet). Miljødirektoratet mener at i rekken av EU-reguleringer som utvikles er det positivt at det stilles krav til virksomheter og deres påvirkning på naturmangfold. Miljødirektoratet mener også det vil være positivt for naturmangfold at en del krav i åpenhetsloven, aktsomhetsdirektivet og åpenhetsforordningen over tid kommer til å gjelde flere virksomheter.

Miljødirektoratet mener at alle tiltak og virkemidler gjennom nasjonale regelverk og EU-regelverk som bidrar til å øke gjennomsiktighet og til å ansvarliggjøre virksomheter for deres aktiviteter påvirkning på naturmangfold bør videreføres. Miljødirektoratet mener også det bør utvikles tiltak nasjonalt for å sørge for etterlevelse av EUs krav, siden måloppnåelse er helt avhengig av god

etterlevelse av regelverk. Videre mener Miljødirektoratet at det bør vurderes nasjonale krav eller virkemidler utover kravene i EU, for å være i stand til å lykkes med måloppnåelse.

Landbruksdirektoratet mener at alle eksisterende tiltak og virkemidler bør videreføres og vil bidra til måloppnåelse. De mener også det blant annet er behov for en gjennomgang av sammenhengen mellom næringslivets naturinngrep og urfolks menneskerettigheter, og økt kunnskap om reindriftens bruk av utmark.

Statistisk sentralbyrå opplyser at det per i dag ikke finnes noen offentlig statistikk og analyse av næringslivets bærekraftsrapportering.

Mål 16 om bærekraftige forbrukervalg og å redusere avtrykket fra forbruk:

Miljødirektoratet omtaler flere eksisterende tiltak og virkemidler, særlig knyttet til avfall, matavfall, bærekraftige forbrukervalg og sirkulær økonomi. Blant disse er Bransjeavtalen om matsvinn, Klimasats, tiltak og virkemidler i Klimakur 2030 og DFØs veiledning for grønne offentlige anskaffelser. Miljødirektoratet nevner også flere regelverk og virkemidler som er planlagte eller vurderes for implementering i Norge. Her nevnes for eksempel EUs pakke med tiltak som skal styrke forbrukermakt i det grønne skiftet, og kommende nasjonal handlingsplan for sirkulær økonomi som relevante for å nå mål 16. Miljødirektoratet vurderer at kravene og målene i EU-regelverket for sirkulær økonomi er ambisiøse og vil kreve effektive og ambisiøse tiltak nasjonalt, utover det som gjøres i dag.

Norges vassdrags- og energidirektorat omtaler tiltak og virkemidler knyttet til merking av produkter som bruker energi, krav til energimerking og energieffektivitet i bygg, og energieffektivisering i kommuner og husholdninger. De mener blant annet at det er behov for økt tilsyn og kontroll etter økodesignforskriften og kommende ny lov, at energimerkeordningen for bygg bør oppdateres og forsterkes, og at avgifter og juridiske virkemidler for å fremme energieffektive produkter og tjenester er nødvendig. De mener også at strømstøtte og informasjon trolig vil være utilstrekkelige eller mindre effektive tiltak for å nå målet. Videre viser de til sine innspill til Regjeringens arbeid med en handlingsplan for energieffektivisering, med en rekke anbefalinger om tiltak og virkemidler for byggsektor, offentlig sektor, industrisektor og transportsektor.

Norges vassdrags- og energidirektorat vurderer at det vil være veldig utfordrende å nå mål 16 fordi utgangspunktet er at Norge i dag har ett av de høyeste forbrukene i Europa og har en økonomi som er svært lite sirkulær. De mener det er mulig å nå målet dersom nye og kraftige virkemidler innføres. Miljødirektoratet mener også at måloppnåelse forutsetter omfattende utvikling av tiltak og virkemidler og effektive regelverksprosesser.

Mål 17 om biosikkerhet:

Miljødirektoratet mener at den norske genteknologiloven, EØS- og internasjonalt GMO-regelverk til sammen utgjør sterke regulatoriske virkemidler med tiltak som i utgangspunktet er gode nok til å følge opp mål 17. Det fremheves at budsjett og ressurser for gjennomføring av tilsyn og kontroll med ulovlig GMO på markedet er begrenset. Dersom det blir en økning av bruk av GMO

og nye typer genmodifiserte organismer på verdensbasis kan det bli behov for en styrking av budsjett og ressurser, samt utvikling av nye metoder, for kontroll og tilsyn av GMO.

Til punktet om relevans for klimatilpasning viser Miljødirektoratet til at Genteknologiutvalget har vurdert at genteknologi kan være et av verktøyene i en samlet verktøykasse for å kunne bidra til klimatilpasning av matvekster med mer. Det er derimot delte meninger i utvalget om hvilke virkemidler som er best egnet til å fremme positive effekter og hindre negative effekter.

Miljødirektoratet er per i dag ikke kjent med hvordan man skal forstå eller hvilke tiltak man har nasjonalt for å oppnå den delen av målet som omhandler rettferdig fordeling av goder fra bioteknologi. Det fremheves at klart regelverk og forvaltningspraksis, ressurser til gjennomføring av risikovurdering, tilsyn og kontroll, samt godt sektorsamarbeid er viktig for å nå målene.

Landbruksdirektoratet vurderer at genteknologiloven og eksisterende tiltak som kontroll, risikovurdering, overvåkning og tilsyn er gode nok tiltak og virkemidler for å nå mål 17 på kort og lang sikt. De mener også at eksisterende tiltak trolig vil gi bedre effekt dersom de brukes i større omfang hvor risikovurdering anser dette som nødvendig. Det hevdes at tiltak og virkemiddelbruk trolig har liten virkning på klima og klimatilpasning.

Mål 18 om miljøskadelige subsidier:

Ifølge Miljødirektoratet bør alle støtteordninger som har negativ påvirkning på naturmangfold endres og eventuelt avvikles hvis en skal nå mål 18. Samtidig bidrar støtteordningene til andre samfunnsinteresser, som for eksempel kollektivtransport, matproduksjon og flom- og skredforebygging. Miljødirektoratet mener det er mulig å innrette støtteordningene på en måte som tar mer hensyn til naturmangfold. Bruk av utredningsinstruksen i større omfang og beskrivelse av ikke-prissatte virkninger, for eksempel gjennom å utvikle én metode for vurdering av ikke-prissatte virkninger på tvers av sektorer, vil gjøre at naturmangfold kan bli synliggjort og tatt hensyn til på en bedre måte enn i dag.

Statens vegvesen mener at det innen vegsektoren i liten grad er insentiver eller subsidier som er direkte skadelige for naturmangfold. Aktuelle tiltak som indirekte reduserer skadene for naturmangfold, kan være økt bruk av økonomiske virkemidler for å redusere transportbehovet og legge til rette for klima- og miljøvennlige transportformer. Eksempler på slike virkemidler er drivstoffavgift, vegprising, parkeringsavgift og subsidiering av kollektivtrafikk. Nye Veier (i Statens vegvesen sitt vurderingsskjema) foreslår mulige insentiver for å nå målet, som for eksempel prising av natur/naturavgift, utvikling av bedre metodeverk og beslutningsgrunnlag som tydeligere synliggjør kostnader for naturmangfold, og hvordan det skal ses opp mot andre mål. Det kan være metode for ikke-prissatte virkninger i konsekvensutredning og samfunnsøkonomisk analyse. De peker videre på at bærekraftsmålene, med vekt på at natur/miljø som det bærende fundamentet, vil være viktige premisser man må forholde seg til og planlegge etter.

Statistisk sentralbyrå peker på at subsidier og overføringer inkludert i stats- eller kommuneregnskapet kan identifiseres og størrelsen på disse kan dermed måles. For måling av effekt av subsidiene på naturmangfold er det ingen systemer for per i dag. De anbefaler derfor å se til utviklingen innen statistikk på miljøområdet.

Mål 19 om finansielle ressurser:

Miljødirektoratet finner det sannsynlig at kravene til bærekraftig finans vil kunne ha stor betydning for å "tvinge igjennom" en grønn omstilling i mange næringer. Bedre kunnskap om hvilke midler til naturmangfold i statsbudsjettet som har best effekt er viktig, i tillegg til en vurdering av hvordan budsjettoppsett kan bidra til å synliggjøre effektene for naturmangfold på en mer oversiktlig måte. De fremhever at det er betydelig mer finansiering til klimaprojekter for å redusere den globale oppvarmingen enn det er til prosjekter som skal bevare naturmangfold og økosystemtjenester. Begrensning av klimaeffekter (prosjekter som gir en positiv klimagevinst), vil også bidra positivt til å bevare naturmangfoldet ved å opprettholde de klimatiske forholdene som bestemte økosystemer og arter er avhengig av. Samtidig kan noen klimatiltak ha negativ effekt på naturmangfold. Hvis en større andel av klimaprojektene også spesifikt hensyntar målene i naturavtalen, vil det kunne ha en vesentlig betydning for faktisk implementering av tiltak. Miljødirektoratet forventer at bruk av naturregnskap på sikt vil gi bedre forutsetninger for å kunne si noe om effektene for naturmangfold og mener at de må være den viktigste kunnskapsleverandøren og premissgiveren for klima- og naturkunnskap. De tror at det med føringene som følger av prinsippene om bærekraftig finans er sannsynlig at enkeltaktører i større grad enn tidligere, vil legge inn flere "bevarings/ restaureringsprosjekter" i søknader/planer om til tiltak for å sikre at tiltakene er i tråd med taksonomien og for å sikre finansiering.

Landbruksdirektoratet mener at den samlede bevilgningen for tiltak og virkemidler for deres sektor er viktig for å nå målet, da alle tilskuddsordningene er med på å stimulere landbrukssektoren til å gjøre tiltak for å ivareta naturmangfoldet og redusere klimautslipp. De vurderer det til at tiltakene som trengs er til stede og allerede er på god vei til å bedre hensynta naturmangfold innen sektoren. Utvikling og forbedring av tiltak parallelt med ny kunnskap er avgjørende for å lykkes i fremtiden. Ny og bedre kunnskap omkring naturmangfold i landbruket generelt er viktig for å bringe frem nye tiltak som kan settes til verks. Videre er det viktig for landbruket å bidra inn i tverrsektorielle samarbeid for å bidra inn i en felles forvaltning av naturmangfold. Landbruksdirektoratet sier at noe som kan bedres er oppfølging av tiltak (rapportering) fra de som gjennomfører tiltakene, slik at justeringer/forbedringer av retningslinjene for tiltakene spisses mot det som er dokumentert (les; rapportert) å fungere. Dette vil være forskjellig både regionalt og lokalt. De ønsker mer økonomiske ressurser for FoU og fremtidige tiltak, og mer kompetanse på området i kommunene. Landbruksdirektoratet mener at tverrsektorielt samarbeid er essensielt for å lykkes, og vil, sammen med andre sektorer, legge til rette for dette.

Norad nevner at DSI-mekanismen under mål 13 potensielt kan generere store midler til naturmangfold, men at det er uklart hvordan denne mekanismen skal se ut og om den kommer til å generere finansielle ressurser. Norad støtter arbeidet med DSI og rettferdig forfordeling av ressurser (Access and Benefit Sharing – ABS) gjennom noen avtaler. De mener videre at det er behov for oppskalering av eksisterende tiltak og innovative tiltak for å generere privat kapital. Det er mangler ved gjeldende metode for å måle total naturfinansiering til utviklingsland, men det pågår et metodearbeid i OECDs WP-STAT for å bedre dette. For at arbeidet i OECD skal lykkes, oppfordres giverlandene til å påvirke de multilaterale utviklingsbankene til å forbedre rapporteringen på naturmangfold.

Norges vassdrags- og energidirektorat mener at en nasjonal vurdering av og gjennomføring av relevante finansielle virkemidlene som kommer gjennom EU Fit for 55 og Green Deal vil kunne gi Norge nye virkemidler som kan være effektive for å nå målet både på kort og lang sikt. En ny gjennomgang av og gjennomføring av foreslåtte virkemidler fra NOU 2013:10 Naturens goder – om verdien av økosystemtjenester kan også være effektivt for å nå målet. De nevner at tilskudd til energieffektiviseringstiltak, tilskudd til bedre miljøtilstand i vassdrag og tilskudd til restaurering av natur er finansieringstiltak innenfor energiforvaltningen vil kunne bidra positivt. Dagens kostnadsvurderinger for utbygging av kraftproduksjon tar i liten grad inn eksterne kostnader slik som nedbygd areal, samlet belastning på arter, naturtyper, økosystemer og er trolig utilstrekkelige eller mindre effektive for å nå målet. Bedre koordinering mellom finansmyndigheter, sektorforvaltning og miljøforvaltning vil kunne gi tydeligere og mer helhetlige tilskuddsordninger som i større grad bidrar til å nå målet. Det trengs vurdering av nye virkemidler og utvikling av indikatorer for rapportering på måloppnåelse.

Statistisk sentralbyrå mener at internasjonalt samarbeid, både bilateralt og med internasjonale organisasjoner bør styrkes. Det bør settes av midler så Norge kan ta en aktiv rolle i utvikling av internasjonale standarder og metode for miljø-økonomiske regnskap, inkludert økosystemregnskap og havregnskap. Miljøøkonomiske regnskap, inkludert økosystemregnskap, blir viktige for rapportering på naturavtalen. Metodikk for å regne inn kostnader ved nedbygd areal, samlet belastning på arter, naturtyper, økosystemer og eventuelle restaureringskostnader, kan trolig være et virkemiddel som bidrar til å nå målet.

Mål 20 om kapasitetsbygging, teknologi og samarbeid:

Miljødirektoratet vurderer at utgangspunktet her er at målet for kapasitetsbygging i naturavtalen ikke kommer med spesifikke mål og indikatorer for gjennomføringen. Samtidig er det uttrykte behovet som stadig gjentas i de mange fora hvor dette diskuteres, svært stort. De tiltak og virkemidler som gjennomføres og koordineres av Miljødirektoratet har god effekt for kapasitetsbygging- og utvikling; dette baseres dels på egne erfaringer, som også støttes av eksterne evalueringer. Eksisterende tiltak og virkemidler kunne ha gitt bedre effekt enn i dag dersom de ble gjennomført i større omfang.

Norad mener at Norge bidrar til å oppnå mål 20 gjennom innsatsen i regjeringens klima- og skoginitiativ langs alle initiativets resultatmål - fra bedret arealforvaltning via styrkede landrettigheter for urfolk og avskogingsfrie forsyningskjeder til redusert skogkriminalitet. Når det gjelder hav er det spesielt den eksisterende støtten til Blue Action Fund som er vurdert å være et svært effektivt virkemiddel for å nå målet. Videre oppskalerer Norad sin støtte til initiativet BIOFIN, hvor 133 land skal designe og iverksette nasjonale finansieringsplaner for naturmangfold, som kan gi stor effekt for å nå mål 20 på middels og lang sikt. Hvis Norad sammen med andre givere styrker sitt arbeid med å fremme naturmangfold i styrearbeid opp mot de multilaterale organisasjonene kan det få en stor effekt. Dersom det blir større politisk oppmerksomhet og støtte til bevaring av naturmangfold, samt at det bevilges tilstrekkelig med midler til dette målet, vil det være mulig å oppnå betydelige fremskritt mot målet om å bevare og gjenopprette naturmangfold i 2030. Samtidig vil utfordringer med befolkningsvekst, lite bærekraftig økonomisk vekst og effektene av klimaendringene på naturmangfold kunne trekke i

motsatt retning globalt og høyst sannsynlig nødvendiggjøre en enda større innsats for å kunne oppnå naturmålene.

Nibio mener at kapasitet, ressurser, forskningsbasert kunnskap og ferdigheter må være på plass for at relevante virkemidler og verktøy skal kunne bli fremmet og gjennomført. Norge kan bistå samarbeidspartnere i utviklingsland gjennom utveksling av erfaringer og bidrag innen kapasitetsbygging gjennom trening og tilrettelegging av kunnskapsbaserte politiske verktøy og også gjennom å dele erfaringer innhentet ved promotering og implementering av naturbaserte løsninger, inkludert REDD+ og landskapsrestaurering. Behovet for økonomisk støtte inkluderer direkte støtte til implementering, promotering og deltakelse i økonomiske insentiver som betaling for frivillig vern og restaurering av økosystem. Nibio sier at Norge spiller en viktig rolle i sør når det kommer til teknisk og økonomisk støtte til programmer som for det meste er rettet mot matsikkerhet og klimamål, og at dette kan utvides til å fremme naturvern i henhold til mål 20.

Mål 21 om tilgjengelighet av data, informasjon og kunnskap:

Miljødirektoratet sier at mål om åpne og FAIR data er inkludert i føringer og lovverk, men at det er en generell mangel på konkrete tiltak og virkemidler for å understøtte samarbeid på tvers. Heldekkende kartgrunnlag om natur og arter bør styrkes. På kort sikt er det behov for tiltak og virkemidler som bidrar til å sikre langsiktig finansiering av datainfrastrukturer, dataforvaltning, formidling av kunnskap med mer. Videre er det behov for tiltak og virkemidler som understøtter samarbeid på tvers av sektor og fag i et langsiktig perspektiv.

Forsvarsbygg mener at dagens innsats på kartlegging av fremmede arter og registrering i den nasjonale artsportalen gir en god pekepinn på utfordringer rundt dette temaet. Naturkartlegging er tidkrevende og kostbart, og det vil ta lang tid før all data er kartlagt og tilgjengelig. Det kreves at det settes av tid/ressurser hos personer med kunnskap om biostatistikk og sammenlignende studier innen de artsgruppene som er blitt målt fram til mot 2030 slik at det blir gode tolkninger for veien videre mot 2050.

Jernbanedirektoratet nevner utfordringen med rettighetsproblemstillinger knyttet til kartverk og publisering av faglig materiale/rapporter. De foreslår nye tiltak i samferdselssektoren i form av bedre rapporteringsstruktur og felles offentlig plattform med samlet oversikt over miljøinformasjon samt utvikling av felles metoder for kvantifisering og rapportering.

Kartverket kommer med en rekke forslag til nye tiltak, særlig knyttet til Geonorge som nasjonal felleskomponent, forbedre dataflytløsninger mellom kommune, stat og andre aktører samt modernisering av geografisk infrastruktur.

Landbruksdirektoratet mener at kartfesting av flere miljøtilskudd i landbruksforvaltningen vil kunne føre til en mer effektiv forvaltning og bedre målretting av dagens tiltak. Det er fortsatt behov for å videreutvikle funksjonalitet i fagsystemer for å lettere kunne rapportere og analysere data. Kommunenes kapasitet og kompetanse til å forvalte miljøvirkemidler bør forbedres.

Norges geologiske undersøkelse sier at de har virkemidler knyttet til NGUs tildelingsbrev fra NFD, men disse er imidlertid ikke tilstrekkelige til å tilfredsstille alle ønsker knyttet til naturmangfoldsdata. De foreslår at relevante aktører samarbeider om å sette grunnlaget for hva en best mulig digital plattform for oppfyllelse av naturavtalen skal inneholde, og om hvilke nye tiltak som er nødvendig for å få det til.

Riksantikvaren sier at kulturmiljøforvaltningen arbeider for at eksisterende bygninger og kulturmiljøer tas vare på, energieffektiviseres og brukes, jf. Riksantikvarens klimastrategi for kulturmiljøforvaltning. Det er sirkulærøkonomi i praksis som bidrar til redusert press på naturarealer og naturressurser, men effekten på naturmangfoldet måles ikke. Utredningsopplegg og -metoder som på en god måte belyser konsekvensene for naturmangfoldet, er vesentlig for å nå mål 21.

Statens vegvesen sier at synliggjøringen av miljøinformasjonen kan bli bedre, og at dette vil bidra til å nå målet i 2030 og 2050. Det er mangel på kompetente folk som kan utføre naturregistreringer i felt, dette bør styrkes på nasjonalt nivå siden stadig flere prosjekter er avhengig av god kartlegging av naturen for å kunne ta mest mulig hensyn til den. Det vil gi god nytte å samordne de ulike databasene bedre, slik at det blir enklere for allmenheten og beslutningstakere å finne miljøinformasjon. Denne samordningen vil også gjøre det lettere å sammenstille og analyse data for å styrke kunnskapsgrunnlaget. Flere prosesser baserer seg i hovedsak på allerede kartfestet data, gode tilgjengelige data er derfor viktig.

Statistisk sentralbyrå sier at i dagens situasjon er analyser av nyutbygde områder vanskelig og arealnøytralitet umulig på grunn av etterslep i datagrunnlag/registreringer. Raskere oppdateringer av eksisterende kartgrunnlag og mer bruk av satellittdata vil derfor gi en god effekt både på kort og på lang sikt. Mer tydelige krav om oppdatering og bruk av egnede digitale verktøy og fellesløsninger vil kunne gi bedre effekt enn i dag. I tillegg vil mer bruk av kunstig intelligens/maskinlæring for tolking av data, særlig satellittdata, komme inn som viktige tiltak/virkemidler.

Mål 22 om representasjon og deltakelse:

Miljødirektoratet mener at statusen for målet i dag er relativt god og at det er mer behov for å ha en kontinuerlig forbedringsprosess for hvordan vi tilrettelegger for medvirkning gjennom innsyn, veiledning, språk og prosesser, enn endringer i lovverk for å sikre rettigheter. Hvordan vi sikrer at informasjonen når de relevante partene, blir dermed kanskje det aller viktigste for å sikre medvirkning. Miljødirektoratet jobber med klarspråk og tilrettelegging av informasjon med tanke på å underbygge medvirkning og medborgerskap. Herunder er det viktig å gjøre vurdering av behov for tilrettelegging på ulike språk for å nå ulike brukergrupper. Myndigheter på alle nivåer, har et ansvar for å følge opp at lovverket og veiledning om medvirkning følges opp i praksis. Nasjonale myndigheter bør lage veiledningsmateriell der det er nødvendig for å sikre enhetlig praksis i alle kommuner og fylker. Miljødirektoratet mener at Norge har gode forutsetninger for å nå målet, da rammeverket i form av et levende demokrati og lover som sikrer medvirkning vurderes som tilstrekkelig. Både lovverket og forvaltningspraksis er godt forankret og

innarbeidet, og det er gode muligheter for å gi informasjon og ha oversikt over aktuelle parter som bør medvirke i prosessene.

Landbruksdirektoratets svar er i stor grad fokusert på reindrift og urfolk. På mer generell basis sier de at det er mange målsetninger i regelverket om å vektlegge erfaringsbasert kunnskap, men lite konkret om hvordan dette skal gjennomføres i praksis. For eksempel er Sametingets konsultasjonsrett et viktig institutt, men naturmangfoldlovens bestemmelser er lite konkrete på hvordan slik kunnskap skal innhentes av forvaltningen. Landbruksdirektoratet mener at Norge har gode forutsetninger for å nå målet, med gode demokratiske tradisjoner og et solid lovverk. Samtidig er det økt kamp om arealene som kan gjøre det vanskelig å balansere ulike hensyn. Utbygging av vindkraft på land har nå blitt en del av plan- og bygningsloven. Dette er positivt, samtidig har kommunene en sentral rolle gjennom å ivareta for eksempel reindriften gjennom sin arealplanlegging etter plan- og bygningsloven. Det blir derfor viktig for statsforvalteren og Landbruksdirektoratet å sikre at kommunene har god nok kunnskap for å sikre at relevante hensyn ivaretas i arealforvaltningen.

Mål 23 om likestilling:

Miljødirektoratet mener at miljøforvaltningen har få, men viktige virkemidler for å integrere et kjønn- og likestillingsperspektiv og at etterlevelse av de juridiske virkemidlene derfor må gis høy prioritet. Likestillingsplikten for offentlig sektor (LOS-plikten), jf. 3.2, innebærer at offentlige myndigheter skal gå foran i likestillingsarbeid og at dette arbeidet skal gis høy prioritet. Dette kan muligens vektlegges i enda større grad i forvaltningen (tilskuddsordninger, veiledning til kommuner, verneområdestyrer etc.). Internasjonal forskning indikerer at tiltak og virkemidler for å integrere kjønn og likestilling i miljøforvaltningen har positive virkninger for klima og klimatilpasning. Videre mener Miljødirektoratet at kjønn- og likestillingshensyn må integreres på alle myndighetsnivå og i alle sektorer. Kunnskapsnivå om betydning og viktigheten om kvinners rolle i naturforvaltning må heves og økt deltakelse må fremmes der kjønn er underrepresentert eller ikke har reell innflytelse. Norge har særlig gode forutsetninger for å oppnå likestilling i vern og bærekraftig bruk av naturmangfold med bakgrunn i gjeldende likestillingspolitikk og lovverk.

Landbruksdirektoratet mener at det er viktig å jobbe målrettet med likestilling i skogbruket, jordbruket og i reindriften. Arbeidet med blant annet ARP (aktivitets- og redegjørelsesplikt for offentlige myndigheter) bidrar til å sammenstille og synliggjøre arbeidet som gjøres.

Norad mener at den nye Stortingsmeldingen om naturmangfold og ny Handlingsplan for kvinners rettigheter og kjønnslikestilling i Norges utenriks- og utviklingspolitikk (2023-2030) bør legge viktige føringer for hvordan Norge skal bidra til å nå de globale forpliktelsene. Norads arbeid med å institusjonalisere arbeidet med å integrere kjønnslikestilling i prioriterte sektorer som blant annet miljø, klima, matsikkerhet og energi bør bli et viktig virkemiddel for å få til mer systemiske endringer på lengre sikt. Dette arbeidet må skje i tråd med disse nye føringene. Det blir viktig at kjønnslikestilling prioriteres i ny stortingsmelding for naturmangfold.

Positive (og negative) virkninger av tiltak på klima og klimatilpasning

Sektorene er langt på vei enige om at tiltak og virkemidler som bidrar til økt kunnskap om og ivaretagelse av naturmangfold stort sett også vil være gunstig med hensyn til reduksjon av klimagassutslipp og klimatilpasning. Robuste økosystemer er mindre sårbare for klimaendringer og kan redusere risiko for negative virkninger av klimaendringer ved å levere viktige økosystemtjenester som temperatur- og vannregulering, flomdemping, skredforebygging og utslippsreduksjoner. Dette er i samsvar med Meld. St. 26 Klima i endring – sammen for et klimarobust samfunn Meld. St. 26 (2022–2023) (regjeringen.no), som også vektlegger hvordan klimaendringer, arealendringer, forurensning og tap av natur påvirker hverandre, og hvordan naturbaserte løsninger kan bidra til å løse flere utfordringer samtidig. Det foreligger derimot noen eksempler der klimatiltak vil kunne ha negative effekter for naturmangfoldet, som for eksempel skogplanting på arealer med seminaturlig natur og ved arealkrevende energiprosjekter (for eksempel omstilling til fornybar energi).

6 Norges potensial for å bidra til den nye naturavtalen (deloppdrag 6)

Denne delen oppsummerer noen av punktene fra deloppdrag 6, som går ut på å vurdere hvilke temaer på tvers av og innenfor de enkelte mål der Norge har potensial til å bidra mye, versus områder hvor vi har mindre potensiale eller særlige problemstillinger som gjør norske bidrag mer utfordrende. I vurderingsskjemaene har respondentene i tillegg blitt bedt om å vurdere om Norge har særlig gode eller dårlige forutsetninger (for eksempel ressurser, politikk, lovverk, samfunnsendringer, tverrsektorielt samarbeid eller forvaltningspraksis) for å nå de ulike målene. Dette er i hovedsak en sammenstilling på overordnet nivå basert på besvarelsene i vurderingsskjemaenes spørsmål 4.7. Merk at vedlegg 1-23 inneholder de fullstendige vurderingene fra sektorene på både forutsetninger og potensiale.

Politisk vilje

Forutsetningene kan til en viss grad gi en indikasjon om i hvilken grad Norge vil være i stand til å nå målene, og om det er potensial til å bidra mer eller mindre til målene enn Norges "andel". Det er gjennomgående en positiv vurdering av Norges forutsetninger for å nå målene, både når det gjelder naturkapital, økonomi, lovverk, forvaltningspraksis og kunnskap. Det er likevel bred enighet om, med unntak av enkelte sektorer, at vi ikke vil nå majoriteten av de nye målene hvis vi fortsetter med tiltak og virkemidler i samme omfang som i dag. Det går igjen i mange av vurderingsskjemaene at måloppnåelse forutsetter politisk vilje til å prioritere naturhensyn i møte med andre samfunnsinteresser, både nasjonalt, regionalt og lokalt. Dette innebærer også at en prioriterer ressurser til å bevare naturmangfold og skaper gode rammebetingelser for gjennomføring av nødvendige virkemidler og tiltak.

Naturgitte forutsetninger

Norge har lav befolkningstetthet, mye variert natur og mindre grad av forringede økosystemer enn mange andre land. Svalbard står i en særstilling, hvor det meste av territorialfarvannet og over 68 prosent av landarealet er vernet. Det kan gi Norge bedre forutsetninger for å nå mål som omhandler vern, restaurering, og å sikre økologiske sammenhenger. Sammenlignet med en del andre land, har Norge i flere sammenhenger mindre konkrete utfordringer med forurensning av farlige stoffer, blant annet pga. lavere tetthet av industri enn en del andre land. Samtidig er Norge å anse som et mottakerland for langtransportert forurensning og en del miljøgifter følger den marine næringskjeden og ender i dyr som fisk, sel og isbjørn. Norge har gode forutsetninger for å klare omstillingen til et klima i endring og samtidig ivareta trygghet og velferd for befolkningen og opprettholde sunne økosystemer. De store endringene i klima som forventes i norsk del av Arktis og på Svalbard vil ha store konsekvenser for naturmangfoldet, og gjøre det spesielt krevende å forvalte verneområdene og bevare naturen. Det har vært vanlig å se på Norge som beskyttet mot mange nye introduksjoner av fremmede arter på grunn av kaldt klima, men i framtiden vil klimaendringene øke antallet arter som kan etablere seg her. En lang kystlinje med stor skipstrafikk kan også trekke i motsatt retning for marine organismer.

Ulike samfunnsinteresser og målkonflikter

Problemstillingen med konkurrerende samfunnsinteresser og målkonflikter er ikke ny, og er løftet tidligere i forbindelse med Meld. St 14 (2015-2016) Natur for livet. Interessekonflikter, motstridende mål og føringer gjør det også vanskelig for beslutningstakere å avgjøre hvilke beslutninger som er best for samfunnet i regional, nasjonal og global sammenheng. I vurderingsskjemaene peker mange på at natur ikke vektlegges i tilstrekkelig grad når dette skal veies opp mot andre hensyn og at lønnsomhet i form av økonomisk utbytte i mange tilfeller trumfer ikke-prissatte konsekvenser for naturmangfold.

Økt kamp om arealene kan gjøre det vanskelig å balansere ulike hensyn. Arealene i Norge i dag er i prinsippet omfattet av deltakende og helhetlig arealplanlegging som inkluderer hensyn til naturmangfold og effektive forvaltningsprosesser. Likevel kan det oppstå konflikter mellom ulike samfunnshensyn. For eksempel vil energiutbygging, hytteutbygging, mineralutvinning, samferdselstiltak og akvakultur kreve store arealer og føre til stort press på naturen. Mange av disse vurderes ofte til å være av stor samfunnsnytte (blant annet som en del av det grønne skiftet), men vil gjøre det utfordrende å nå målene i naturavtalen. Andre ganger kan imidlertid ulike sektorer ha sammenfallende mål for arealforvaltning som for eksempel ivaretar klima, matsikkerhet og trua natur.

Flere av subsidiene som kan påvirke naturmangfold ligger under departementer med sterke næringsinteresser. Miljødirektoratet vurderer at det for flere av subsidiene vil være mulig å ta mer hensyn til naturmangfold samtidig som intensjonen til subsidien blir bevart. Vi har kunnskap om en rekke støtteordninger som har skadelige virkninger på naturmangfold, men en utfasing av disse vil gå ut over andre samfunns mål. I tillegg berører støtteordninger ofte sterke sektorinteresser, og i flere tilfeller der det er målkonflikter prioriteres ofte næringsinteressene først.

Økonomi

Norge har økonomiske forutsetninger for å kunne prioritere å bygge opp kunnskapen om naturmangfold og for å opprettholde og videreutvikle en kompetent forvaltning. Vi har også næringsliv og ressurser til å bidra med teknologiutvikling som kan sikre måloppnåelse. Norge har gode forutsetninger for å kunne bidra til målet om økt finansiering til bevaring av naturmangfold i Norge, men også globalt gjennom bistandsarbeid og internasjonalt samarbeid. Måloppnåelse vil kreve økte ressurser til arbeidet, både når det gjelder på kapasitet og økonomiske ressurser.

Lovverk for å ivareta natur og naturmangfold

Generelt vises det til at Norge har gode forutsetninger til å nå flere av målene med utgangspunkt i lovverk og regelverk for å ivareta natur og naturmangfold. Målkonflikter, mangel på tilstrekkelig aksept i samfunnet og lav prioritering av naturmangfold i beslutningsprosesser kan forhindre at en oppfyller formålet med lovverk som skal beskytte og bevare natur. Noen peker også på at Norge har svakere juridiske virkemidler og ressurser for gjennomgripende endringer for framtidsrettet naturforvaltning enn mange land i Europa, og at Norge har et svakt rettsvern for naturen. Flere EU-land har allerede etablerte systemer for tilstand, indikatorer og rapportering gjennom fugledirektivet og habitatdirektivet. Her er ikke Norge like bra stilt, med unntak av systemet under vannforskriften. EUs taksonomi¹² for bærekraftig økonomisk aktivitet har blitt en del av EØS-avtalen og kan gi gode forutsetninger for måloppnåelse innen mål som omhandler næring og finans.

Forvaltningspraksis og samarbeid mellom sektorer og myndigheter

I Norge er det høy tillit i befolkningen til stat og regelverk, demokratiske prosesser og lite korrupsjon. Sett i en global kontekst har Norge med våre regelverk, forvaltningsprosesser og etablerte forvaltningsorganer et godt utgangspunkt for å nå flere av målene. Norge har både miljøfaglige, økonomiske og teknologiske forutsetninger som bør legge et godt grunnlag for politikkutforming og god forvaltningspraksis for å ivareta natur og naturmangfold. Samarbeid på tvers av myndigheter, sektorer og institusjoner fremheves som en forutsetning for å nå mange av målene, samtidig som det pekes på at forvaltningen i Norge oppleves sektorisert. Her er det store variasjoner. Et tydelig eksempel der forvaltningspraksis ikke gir de beste forutsetningene for måloppnåelse er den norske modellen for arealforvaltning der hovedansvaret for forvaltning av arealene etter plan- og bygningsloven er lagt til kommunene, som gjør det mer krevende å se mer helhetlig på bruken av arealene og vurdere konsekvensene av arealendringer opp mot nasjonale miljømål.

Kunnskapsgrunnlag

På mange områder har vi et godt kunnskapsgrunnlag i Norge, men for flere av målene er det også identifisert behov for å styrke kunnskapen. Norge har gjennom etatssamarbeid sammenstilt mange typer miljødata, for eksempel gjennom økologiske grunnkart, og det er stor åpenhet om datakilder. Videre bidrar miljøforvaltningen og forskningsinstitusjoner i regionale og internasjonale prosesser som sammenstiller kunnskap over større geografiske områder, slik som Arktisk Råd, Naturpanelet (Ipbes) og FNs klimapanel. Oppbygging av detaljert kunnskapsgrunnlag

---

¹² [Lov om offentliggjøring av bærekraftsinformasjon i finanssektoren og et rammeverk for bærekraftige investeringer - Lovdata](#)

og effektmåling vil kreve betydelig finansiering og ressurser. Det er også behov for økt formidling av kunnskap og veiledning blant annet til kommunene, slik at de kan håndtere eksisterende og nye oppgaver.

Klargjøre målsetninger

Basert på erfaringer med norsk oppfølging av Aichi-målene, er det nødvendig å legge innsats i konkretisering av de nye globale målene. Vurderingene fra sektorene viser at noen av målene tolkes ulikt, og noen sektorer mener det er behov for å avklare hvordan mål skal forstås. I tillegg er det nødvendig å sikre at alle har en felles forståelse av referansenivået som målene skal vurderes mot. For eksempel sier en av respondentene at "siden målet tydelig handler om økosystemets evne til tjenesteproduksjon så må det være det endrede systemet som er utgangspunktet". De neste par år skal CBD utvikle hovedindikatorer og delindikatorer for alle målene i naturavtalen, noe som vil bidra til å konkretisere og skape en felles forståelse hos alle partsland.

Kunnskap og bevissthet i samfunnet

Norge kan ha gode forutsetninger til å nå målene grunnet et godt utdannings- og kunnskapsnivå i samfunnet. Vi har blant annet god digital og teknologisk kompetanse. Det er også økt bevissthet i befolkningen rundt problemstillinger ved klima og miljø, og interesse for å handle bærekraftig (miljøsertifiserte miljømerkede produkter). Det finnes også gode eksempler på positive erfaringer med frivillig samarbeid mellom grunneiere og myndigheter om kunnskap og tiltak for å bevare naturmangfold. Samtidig ser vi at nordmenn skiller seg ut i en ny EU-studie, som oppgir at 1,3 millioner nordmenn ikke tror at menneskelig aktivitet påvirker klimaendringer¹³.

Gjennomgripende samfunnsendringer

Naturpanelet definerer gjennomgripende endringer som en "fundamental, systemgjennomgripende reorganisering på tvers av teknologiske, økonomiske og sosiale faktorer, inkludert paradigmer, mål og verdier". Dette vil kreve endringer i verdisett og atferd. Tverrsektorielt samarbeid og politikk, inkludering av ulike verdier og interesser, kunnskapsbasert og tilpasningsdyktig forvaltning og omlegging av finansielle og økonomiske system, er nevnt som tiltak som kan bidra til bedre løsninger. Dette gjennomsyrrer også hele Kunming-Montreal-rammeverket og reflekteres i vurderingsskjemaene for de ulike målene. Det pekes blant annet på at det vil være særlig utfordrende for oss å nå målet om å redusere avtrykk fra forbruk, ettersom Norge i dag har et av de høyeste forbrukene i Europa¹⁴, har en økonomi som er svært lite sirkulær og få virkemidler rettet inn mot å redusere forbruk.

---

¹³ Public perceptions on climate change – King's College, UK. [peritia-climate-change.pdf \(kcl.ac.uk\)](https://www.kcl.ac.uk/peritia-climate-change.pdf)

¹⁴ [Nordmenns forbruk nest høyest i Europa - SSB](#)

Vedlegg

Vedlegg 1-23: tabeller med sammenstilling av innspill fra Miljødirektoratet og øvrige direktorater og institusjoner til deloppgaver 3, 5 og 6

Vedlegg 24: mal for vurderingsskjema

Vedlegg 25: alle vurderingsskjema fra Miljødirektoratet sortert på mål

Vedlegg 26: alle vurderingsskjema fra øvrige direktorater og institusjoner sortert på mål

Vedlegg 27: alle vurderingsskjema fra øvrige direktorater og institusjoner sortert på avsender